

ПРАВО НА ОБРАЗОВАНИЕ НА ДЕЦАТА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ НУЖДИ В БЪЛГАРИЯ

изследване на Български хелзинкски комитет
октомври 2001 – април 2002

СЪДЪРЖАНИЕ

<i>Съдържание</i>	2
<i>Употребени съкращения</i>	3
<i>Използвани понятия</i>	3
<i>I. ВЪВЕДЕНИЕ</i>	4
1. Постановка на проблема	4
2. Необходимост от проучване и реформиране на специалното образование	4
<i>II. ПРАВНА РАМКА НА ОБРАЗОВАНИЕТО</i>	5
1. РАЗПОРЕДБИ, ГАРАНТИРАЩИ ПРАВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ	5
2. ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ НА БЪЛГАРСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ	6
3. УРЕДБАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО В ДЕТСКИТЕ ГРАДИНИ И УЧИЛИЩАТА	8
1. Организация на масовото образование	8
2. Специалното образование – международни принципи и законодателно признаване в България	11
2.1 Международни принципи, отнасящи се до образованието на деца със специални образователни нужди	11
2.2 Законодателна рамка на образованието за деца със специални образователни нужди	12
2.3 Организация на специалното образование	13
2.3.1 Детски градини	13
2.3.2 Специални училища	14
2.4 Диагностициране на специалната образователна нужда и насочване към специални училища	17
2.4.1 Процедура по Инструкция №6	18
2.4.2 Диагностициране по Наредба № 19 от 2000 г.	19
2.5 Компетентни органи за осъществяването на образованието на деца със специални педагогически нужди	21
4. СТРУКТУРИ ИЗВЪН СИСТЕМАТА НА НАРОДНАТА ПРОСВЕТА, ПРЕДОСТАВЯЩИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ УСЛУГИ	23
1. Домове за деца и младежи с умствена изостаналост (“ДДМУИ”)	23
2. Социално учебно-професионални заведения (“СУПЗ”)	24
<i>III. ЗАКЛЮЧЕНИЯ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО НА ДЕЦА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ НУЖДИ В БЪЛГАРИЯ</i>	25
<i>IV. СРАВНИТЕЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА УРЕДБАТА НА СПЕЦИАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В СТРАНИТЕ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ И САЩ</i>	27
1. ФИНАНСИРАНЕ	27
2. ДИАГНОСТИЦИРАНЕ НА НУЖДТА ОТ СПЕЦИАЛНО ОБУЧЕНИЕ	29
3. ОРГАНИЗАЦИЯ НА СПЕЦИАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	34
<i>V. ПРЕПОРЪКИ ЗА ГАРАНТИРАНЕ НА ПРАВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ НА ДЕЦАТА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ НУЖДИ</i>	43

УПОТРЕБЕНИ СЪКРАЩЕНИЯ

БХК	– Български хелзинкски комитет
ДДМУИ	– Дом за деца и младежи с умствена изостаналост
ДДМФУ	– Дом за деца и младежи с физически увреждания
ЗНП	– Закон за народната просвета
ЗЗРСИИ	– Закон за защита, рехабилитация и социална интеграция на инвалидите
ЗПОО	– Закон за професионалното образование и обучение
ЗСОМУП	– Закон за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план
КДЦ	– Консултативно-диагностични центрове
ЛКК	– Лекарска консултативна комисия
МОН	– Министерство на образованието и науката
МПГПП	– Международен пакт за граждански и политически права
МТСП	– Министерство на труда и социалната политика
Рамка за действие от Саламанка - Рамката за осъществяване на образованието за деца със специални образователни нужди от Саламанка	
РЕЛКК	– Районна експертна лекарска консултативна комисия
Стандартни правила на ООН – Стандартни правила на ООН за изравняване на възможностите на хората с увреждания	
СУПЗ	– Социално учебно-професионално заведение
ТЕЛК	– Трудово-експертна лекарска комисия
ЦЕЛКК	– Централна експертна лекарска консултативна комисия
ЦСРИ	– Център за социална рехабилитация и интеграция

ИЗПОЛЗВАНИ ПОНЯТИЯ

Специално образование – в текста това понятие е употребявано като синоним на понятието “образование на деца със специални образователни нужди”;

Деца със специални образователни нужди – в текста това понятие включва както децата с физически увреждания и умствена изостаналост, така и децата, които, макар здрави, имат специфични трудности в образованието и се нуждаят от специална педагогическа помощ.

I. ВЪВЕДЕНИЕ

1. ПОСТАНОВКА НА ПРОБЛЕМА

Настоящото изследване е съставна част от проект “Наблюдение и лобиране за промени в законодателството за домовете за деца с умствени и физически увреждания” на Български хелзинкски комитет (проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Демократична комисия към Посолството на САЩ - София). Основната цел на този проект е да подобри положението на децата в домовете за деца с физически и умствени увреждания и да съдейства за приемането на дългосрочна стратегия за решаване на проблемите на тези деца. Предметът на проекта е свързан с наблюдение на положението на домовете за деца с физически и умствени увреждания, запознаване на обществото с него и лобиране сред отговорните органи за реформиране на законодателството с цел хармонизирането му с международните стандарти.

Изследването проучва международните стандарти за образование на деца със специални образователни нужди, анализира съответствието на българското законодателство с тези стандарти и предлага обзор от законодателното уреждане на специалното образование в страните от ЕС и САЩ. Отправна точка при изследването са осигуряването на информация и отправянето на предложения за законодателни промени с цел гарантирането на правото на образование на децата със специални образователни нужди.

Адресати на това изследване са Министерството на образованието, Министерството на труда и социалните грижи, Министерството на здравеопазването, регионалните инспекторати по образованието и всички заинтересовани за подобряването на положението на децата със специални образователни нужди, включително и децата, настанени в домове за деца с физически увреждания и умствена изостаналост.

2. НЕОБХОДИМОСТ ОТ ПРОУЧВАНЕ И РЕФОРМИРАНЕ НА СПЕЦИАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

От проведените досегашни наблюдения на домовете за домовете за деца и младежи с умствена изостаналост и социално учебно-педагогическите заведения в системата на МТСГ представители на БХК определиха като основен проблем липсата на образование или много ниското качество на образование, което тези деца получават. Констатациите на изследователите съвпадат с вече видяното в специалните училища за деца от системата на МОН. Децата с увреждания са сегрегирани в отделни училища и заведения, нямат достъп по адекватно образование и за тях не се полагат никакви или достатъчни образователни грижи. Много от тях се считат за “необучаеми”.

Изключване на много от децата с увреждания от системата на образование, останало от времето на комунизма, е в несъответствие с международните стандарти за правата на човека и с препоръките на Европейския съюз за интегриране на децата и младежите с увреждания в общообразователните системи¹. Вместо “да засилва

¹ Вж. Резолюция на Съвета на министрите на ЕС от 31 май 1990 относно интеграцията в образованието ОJ C 162, 3.7.1990.

усилията за интегриране и да насърчава интегрирането на учениците с увреждания в общообразователните училища”², България все още поддържа широка система от специални училища, финансирани пряко от държавата. Това беше отбелязано от наши и международни експерти.³

Целта на настоящото изследване е да опише действащата правна уредба на специалното образование в системата на народна просвета в България, да анализира съответствието ѝ с международните стандарти за образование за деца със специални образователни нужди и като представи образователната уредба в други държави да предложи промени в законодателството и националната образователна политика.

Задачи на изследването са:

- Проучване на законодателната уредба на специалното образование в страната и международните стандарти за образование на деца със специални образователни нужди;
- Анализ на особеностите на това законодателство;
- Проучване на практиката и законодателството по отношение на специалното образование в страните от ЕС и САЩ;
- Предложения за засилване на гаранциите за защита на правото на образование на децата със специални образователни нужди.

II. ПРАВНА РАМКА НА ОБРАЗОВАНИЕТО

1. РАЗПОРЕДБИ, ГАРАНТИРАЩИ ПРАВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ

Конституция на Република България

Чл. 36. (1) Изучаването и ползването на българския език е право и задължение на българските граждани.

(2) Гражданите, за които българският език не е майчин, имат право наред със задължителното изучаване на българския език да изучават и ползват своя език.

(3) Случаите, в които се използва само официалният език, се посочват в закона.

Чл. 53. (1) Всеки има право на образование.

(2) Училищното обучение до 16-годишна възраст е задължително.

(3) Основното и средното образование в държавните и общинските училища е безплатно. При определени от закона условия образованието във висшите държавни училища е безплатно.

² *ibid.*

³ Вж. Д-р Хелън Пен, Институт по образованието, звено за социологически изследвания, Лондонски университет. *Интегрираното образование в България. Ситуационен анализ.* Изследване на Save the Children Foundation UK, ноември 1998 г., и също Inclusion Europe, The European Association of Societies of Persons with Intellectual Disability and their Families and Bulgarian Association for Persons with Intellectual Disability – BAPID. *Human Rights for Persons with Intellectual Disability. Bulgaria Country Report*, September 2001.

(4) Висшите училища се ползват с академична автономия.

(5) Граждани и организации могат да създават училища при условия и по ред, определени със закон. Обучението в тях трябва да съответства на държавните изисквания.

(6) Държавата насърчава образованието, като създава и финансира училища, подпомага способни ученици и студенти, създава условия за професионално обучение и преквалификация. Тя упражнява контрол върху всички видове и степени училища.

Закон за народната просвета

Обн., ДВ, бр. 86 от 18.10.1991 г., изм., бр. 90 от 24.10.1996 г., изм. и доп., бр. 36 от 31.03.1998 г., доп., бр. 124 от 27.10.1998 г., изм., бр. 153 от 23.12.1998 г., в сила от 1.01.1999 г., бр. 67 от 27.07.1999 г., в сила от 27.07.1999 г., бр. 68 от 30.07.1999 г.

Чл. 4. (1) Гражданите имат право на образование. Те могат да повишават непрекъснато своето образование и квалификация.

(2) Не се допускат ограничения или привилегии, основани на раса, народност, пол, етнически и социален произход, вероизповедание и обществено положение.

Чл. 9. (1) Всеки гражданин осъществява правото си на образование в избрано от него училище и вид обучение съобразно личните си предпочитания и възможности.

(2) Правото по ал. 1 за малолетните се ползва от родителите или настойниците им.

Закон за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план

Обн., ДВ, бр. 67 от 27.07.1999 г., в сила от 27.07.1999 г.

Чл. 8. (1) Общообразователната подготовка се определя от предназначението на българското училище да осигури на всеки български гражданин възможността да се развива.

2. ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ НА БЪЛГАРСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Правото на образование е гарантирано от Конституцията на Република България⁴. Съгласно член 57, всеки има право на образование⁵. Правителството е приело без резерви разпоредбите относно правото на образование, съдържащи се в основните международни договори за правата на човека: Всеобщата декларация за правата на човека, Международния пакт за граждански и политически права и Европейската конвенция за правата на човека. Международните стандарти са възприети буквално във вътрешното законодателство. Не се прави разлика между лицата,

⁴ Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г.

⁵ Член 4 от Закона за народната просвета, повтаря тази разпоредба, като вместо определението "всеки" използва понятието "гражданин", което констатира връзката на индивида с неговата държава.

основаваща се на определен признак като възраст, социално положение или физически или умствени способности⁶.

Образованието е задължително и по избор. Задължително е училищното обучение от 7 до 16-годишна възраст⁷. Това означава, че родителите, настойниците или попечителите на децата до 16-годишна възраст са задължени да осигуряват посещението от тези деца на училище. След навършване на тази възраст образованието е по избор на децата.

Конституцията провъзгласява безплатно основно и средно образование в държавните и общинските училища. Това означава, че държавата е задължена да осигури финансирането на образование на децата в основните и средни училища. При определени условия, предвидени в закона, тя има задължение да осигури и безплатно обучение във висшите държавни училища.

Съгласно Закона за народната просвета ("ЗНП") държавната политика в областта на просветата се осъществява от Министерския съвет, а негов специализиран орган за управление на системата на просветата е Министерството на образованието и науката⁸. Последното изгражда инспекторати по образованието като териториални органи за управление и контрол на системата на народната просвета.

ЗНП издига принципа за светския характер на образованието. Това означава, че не се допуска проповядване на идеологическа и религиозна догматика, с изключение на обучението в духовни училища⁹.

Българският език е официалният език в детските градини, училищата и обслужващите звена. Учениците, за които българският език не е майчин, освен задължителното изучаване на български език, имат право да изучават своя майчин език в общинските училища при защита и контрол от страна на държавата.

Детските градини и училищата са държавни, общински и частни. Държавни са детските градини и училищата, които са с национално значение. Те се откриват, преобразуват и закриват със заповед на министъра на образованието и науката. Общинските училища се откриват, преобразуват и закриват със заповед на министъра на образованието и науката по предложение на общинския съвет. Общинските детски градини се откриват, преобразуват и закриват със заповед на кмета на общината след решение на Общинския съвет.

Съгласно член 3 от ЗНП, детски градини, училища и обслужващи звена осигуряват образование според държавни образователни изисквания. Предметът на последните е обширен. Най-важните от изискванията се отнасят до предучилищното и училищното възпитание, подготовката и оценяването; степента на образование, общообразователния минимум и учебния план; учебното съдържание; усвояването на книжовния български език; професионалното образование и придобиването на квалификация по професии; обучението на деца с хронични заболявания и/или със специфични образователни потребности; учебниците и учебните помагала; учителската

⁶ Член 4, алинея 2 от Закона за народната просвета, посочва, че "не се допускат ограничения или привилегии, основани на раса, народност, пол, етнически и социален произход, вероизповедание и обществено положение."

⁷ Съгласно член 7 от Закона за народната просвета в първи клас могат да постъпят и деца, навършили 6 години, ако физическото и умственото им развитие, по преценка на родителите или настойниците им, позволяват това.

⁸ Обн., ДВ, бр. 86 от 18.10.1991 г., изм., бр. 90 от 24.10.1996 г.

⁹ Вж. член 4 от Правилника за прилагане на Закона за народната просвета от 1999 г. и член 11, точка 4 в Наредба № 9 от 1994 г. за частни училища и детски градини, за български училища и детски градини с чуждестранно участие, за чуждестранни училища и детски градини.

правоспособност и квалификация; материално-техническата база; здравното обслужване, както и нормирането и заплащането на труда в системата на народната просвета. Изискванията, отнасящи се до степента на образование, общообразователния минимум и учебния план и професионалното образование се приемат със закон, а останалите с наредби на Министерски съвет и Министъра на образованието и науката.

3. УРЕДБАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО В ДЕТСКИТЕ ГРАДИНИ И УЧИЛИЩАТА

Законът за народната просвета говори за система на народната просвета. Тя включва детски градини, училища и обслужващи звена¹⁰. В системата на народната просвета съществуват масови и специални детски градини и училища. Последните са предназначени за деца с хронични заболявания и за деца със специфични образователни нужди. По отношение на тях се прилагат специални норми.

Съществуват структури, които са извън системата на народната просвета, въпреки че те са създадени за деца. Става дума за социалните домове за деца и възрастни с физически увреждания и домовете за деца и възрастни с умствени затруднения, както и социалните учебно-професионални заведения/комплекси. Тези домове и заведения са част от системата на социалните грижи. В тях децата не се обучават, тъй като са считани за "необучаеми"¹¹ или се обучават по специални учебни планове и програми за придобиване на професионални умения.

1. Организация на масовото образование

1.1. Масови детски градини

Уредбата на детските градини е посочена в Закона за народната просвета. Детските градини са за деца от 3-годишна възраст до постъпването им в първи клас¹². Постъпването на децата в детските градини става по желание и по избор на родителите или настойниците. Издръжката на децата в държавните и общинските детски градини се поема съответно от държавния или общинския бюджет. Родителите заплащат такси, определени от общинския съвет. За отглеждане, възпитание и обучение на децата в детските градини родителите или настойниците заплащат местни общински такси. ЗНП

¹⁰ Съгласно член 10 от ЗНП обслужващите звена са държавни и общински. Член 33а изброява тези звена. Те са:

1. научно-информационни;
2. извънучилищни педагогически учреждения;
3. за управление на международни програми;
4. за организиран отдых и спорт;
5. със социално предназначение.

Обслужващите звена организират дейността си съгласно правилници, утвърдени от министъра на образованието и науката.

¹¹ Член 38 от Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане от 1998 г. посочва, че в домовете за деца могат да се извършват само терапевтично-трудова и помощно-стопански дейности, а не и образователни дейности.

¹² Съгласно член 27 от Правилника за прилагането на ЗНП В целодневните и седмичните детски градини могат да се откриват яслени групи за деца от 10 месеца до 3 години.

предвижда организирането на подготвителни класове за децата, които не владеят добре български език.

1.2. Масови училища

Училищното образование според степента е основно и средно, а според съдържанието на подготовката - общо и професионално. Формите на обучение са групови и индивидуални.

Постъпването в масови училища става по желание и избор на децата и техните родители или настойниците.

Според Закона за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план от 1999 г. ("ЗСОМУП") основната степен на образование е разделена на начален етап - от I до IV клас включително, и прогимназиален етап - от V до VIII клас включително. Средната степен се състои от гимназиален етап, който завършва след края на XII клас и успешно положени държавни зрелостни изпити¹³.

Всяка степен изисква покриването на определен общообразователен минимум. Той е задължителен за всички училища. Наредба № 6 от 28.05.2001 г. на министъра на образованието определя разпределението на учебното време за достигане на общообразователния минимум по класове, етапи и степени на образование¹⁴.

Общообразователният минимум е основата на общообразователната подготовка. Тя се осъществява чрез изучаването на учебни предмети, групирани в следните културно-образователни области:

1. български език и литература;
2. чужди езици;
3. математика, информатика и информационни технологии;
4. обществени науки и гражданско образование;
5. природни науки и екология;
6. изкуства;
7. бит и технологии;
8. физическа култура и спорт.

Равнищата на общообразователна подготовка на учениците в края на етап и степен на образование се приемат с наредба на министъра на образованието¹⁵.

Всяко училище разработва свой учебен план, който обхваща три вида подготовка: задължителна, задължителноизбираема и свободноизбираема и съдържа:

1. наименованията на учебните предмети, включени в задължителната, задължителноизбираемата и свободноизбираемата подготовка;
2. разпределението на учебните предмети по класове;
3. годишния или седмичния брой часове за изучаването на учебните предмети;
4. график на учебната година.

Задължителната подготовка осигурява постигането на общообразователния минимум. ЗСОМУП определя минималния брой часове седмично за различните класове.

¹³ Обн., ДВ, бр. 67 от 27.07.1999 г., в сила от 27.07.1999 г.

¹⁴ Обн., ДВ, бр. 54 от 15.06.2001 г.

¹⁵ Вж. Наредба № 2 от 18.05.2000 г. за учебното съдържание, издадена от министъра на образованието и науката, обн., ДВ, бр. 48 от 13.06.2000 г., в сила от 13.06.2000 г.

Учителите сами оценяват знанията на своите ученици. Провеждането на изпити на завършващи дадена образователна степен ученици и присъждане на сертификати на успешно представилите се се организира от Националния тестов център¹⁶.

На учениците, завършили VIII клас, училището издава свидетелство за основно образование съгласно държавните образователни изисквания за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план и за документите за системата на народната просвета. На ученици, навършили 16 години, които напускат училището, се издава само удостоверение за завършен клас.

1.3. Професионално образование

Както беше вече отбелязано, според съдържанието на подготовката училищното образование е общо и професионално. Професионалното образование има самостоятелна законова уредба, тъй като то има цели, които не са чисто образователни¹⁷. Поради това на него се спираме в отделна част като право на професионално образование и обучение.

Законът за народната просвета е първият акт, който поставя разграничение между професионално образование и професионално обучение. Съгласно този закон, професионалното образование осигурява едновременно усвояването на общообразователния минимум и придобиване на квалификация по професия, а професионалното обучение осигурява само придобиване на квалификация по професия¹⁸.

Съгласно Закона за професионалното образование и обучение от 1999 г. ("ЗПОО") съществуват четири степени на професионална квалификация, за които се изисква различна компетентност. Първата изисква най-ниска, а последната най-висока

¹⁶ Вж. Заповед № РД-14-24 от 6.05.1994 г. за създаване на Национален тестов център за оценяване в системата на образованието на Република България.

¹⁷ Законът за професионалното образование и обучение регулира както този вид образование и обучение, така и задоволяване на потребностите от квалифицирана работна сила, конкурентоспособна на пазара на труда и сътрудничеството между институциите на професионалното образование и органите на изпълнителната власт и на местното самоуправление и социалните партньори.

¹⁸ В България през учебната 2000/2001 година са функционирали 516 професионални училища, от които:

18 училища по изкуствата,

348 техникуми и професионални гимназии,

18 професионални училища с прием след средно образование,

128 средно професионално-технически училища,

3 професионално-технически училища с прием след 6 и 7 клас,

1 професионално-техническо училища с прием след 8 клас.

В тях са се обучавали общо 191 246 ученика, от които в първия вид училища – 3 352 ученика, в техникумите и професионалните гимназии - 135 469 ученика, в професионалните училища с прием след средно образование - 5 111, в средно професионално-технически училища - 44 460, професионално-технически училища с прием след 6 и 7 клас – 2 260 ученика, професионално-техническо училище с прием след 8 клас - 594 ученика. В професионалните училища са работили общо 18 006 учители. Освен структурите към МОН професионално обучение са осигурявали и 9 социални учебно-професионални заведения към МТСП. Вж. Образование в Република България 2000/2001 учебна година. Национален статистически институт, 2001.

компетентност. ЗПОО определя различно минимално образователно равнище за започване на обучението за придобиване на съответните степени на професионална квалификация: за първа степен - завършен VI клас; за втора и трета степен - завършени VII клас или основно образование; за четвърта степен - завършено средно образование. В зависимост от степените на професионална квалификация, която учащите са придобили, те придобиват или основно, или средно образование. Придобиването на професионална квалификация не е свързано задължително с придобиването на определена образователна степен. Така например, навършилите 16 години може да придобият професионална квалификация и без да са придобили основното образование. В зависимост от степените на професионална квалификация съществуват и шест различни програми. Най- дългосрочната програма е А програма, с продължителност 3 години с изискване на завършен най- малко VI клас, когато по нея се обучават ученици и с продължителност 1 година, когато е предназначена за лица, навършили 16 години. Най-краткосрочната е с продължителност 1 година и е за ученици, завършили основно образование.

Програмите за професионално образование и професионално обучение имат различна структура и съдържание. Първите осигуряват общообразователния минимум, необходим за средното образование. При вторите общообразователната подготовка е на ниво завършено основно образование или на клас от средното образование.

Професионалното образование се завършва с полагане на държавни зрелостни изпити за завършено средно образование и държавни зрелостни изпити за придобиване на професионална квалификация. Успешно завършилите получават диплома за завършено средно образование и свидетелство за професионална квалификация и/или правоспособност. Завършването на професионалното обучение става с полагане на изпити за придобиване на професионална квалификация като завършилите получават свидетелство за основно образование или документ за завършен клас от основното или средното образование и свидетелство за професионална квалификация и/или правоспособност.

2. Специалното образование – международни принципи и законодателно признаване в България

2.1. Международни принципи, отнасящи се до образованието на деца със специални образователни нужди

1. Всяко дете има право на образование (Всеобща декларация за правата на човека, Световна декларация за образование за всички, Декларацията и Рамката за осъществяване на образованието за деца със специални образователни нужди от Саламанка (“Рамка за действие”)¹⁹, Международен пакт за граждански и политически права, Конвенция на ООН за правата на детето, Европейска конвенция за правата на човека). Това право е неотменимо (Декларация от Саламанка).
2. Децата трябва да има равни възможности, включително за постигане и поддържане на приемливо ниво на образование (Всеобща декларация за правата на човека, Световна декларация за образование за всички, Стандартни правила на ООН, Декларация и рамка за действие от Саламанка за специалното

¹⁹ The Salamanca Statement and the Framework for Action on Special Needs Education. UNESCO (1994) World conference on special needs education: Access and Quality, Final Report, Paris: UNESCO.

образование, МПГПП, Конвенция на ООН за правата на детето, Европейска конвенция за правата на човека).

3. В училищата трябва да се обучават всички деца, независимо от техните физически, интелектуални, социални, емоционални, езикови други различия (точка 3 от Рамката за действие, правило 6 от Стандартните правила на ООН). Образованието трябва да бъде адаптирано към нуждите на детето, а не детето да се пригажда към възприетите нагласи за скорост и характер на процеса на обучение (точка 4 от Рамката за действие).
4. Всички деца трябва да учат съвместно винаги, когато това е възможно, независимо от трудностите или различията (точка 7 от Рамката за действие).
5. В интегрираните училища децата със специални образователни нужди трябва да получават всякаква допълнителна помощ, която е необходима за осигуряване на ефективното им образование (точка 8 от Рамката за действие).
6. Всяко дете с увреждания трябва да може да посещава кварталното си училище. Изключения от това правило са възможни единствено с оглед на особеностите на конкретен случай и при условие, че специалното училище може да задоволи нуждите на детето (точка 18 от Рамката за действие).
7. Всяко планиране на образованието и неговото финансиране трябва да утвърждава интегрираното образование (точка 23 от Рамката за действие).
8. Учебната програма трябва да е адаптирана към нуждите на детето, а не обратно. Това означава, че децата трябва да предоставят различни програми за обучение в зависимост от интересите и възможностите на децата (точка 28 от Рамката за действие).
9. Оценяването на учениците трябва да отразява постигнатия от тях прогрес в обучението, да идентифицира трудностите и посочва начини за тяхното преодоляване (точка 31 от Рамката за действие).
10. Трябва да съществуват служби за подпомагане на образованието на децата със специални образователни нужди, които подкрепят и съдействат както на самите деца, така и на техните родители и учители (точка 49 от Рамката за действие).
11. Държавата трябва да децентрализира планирането, наблюдението и оценката на образователните методи за деца със специални образователни нужди (Декларация от Саламанка).

2.2. Законодателна рамка на образованието за деца със специални образователни нужди

Съгласно Закона за закрила на детето от 2000 г.²⁰, държавата има задължение да оказва специални закрила на децата с увреждания. Това задължение в областта на

²⁰ Обн., ДВ, бр. 48 от 13.06.2000 г.

образование е намерило израз в съществуването на специални разпоредби в законодателството, уреждащи достъпа до на тези деца до образование.

Законът за народната просвета вменява задължение на масовите училища да създават условия за включването в тях на деца с хронични заболявания и на деца със специални нужди. Специален закон - Закона за защитата, рехабилитацията и социалната интеграция на инвалидите ("ЗЗРСИИ")²¹ - урежда в по-големи детайли осъществяването на интегрирано образование. С него законодателят прави опит да последва насоките на демократичното образование по света.

ЗЗРСИИ издига интегрираното образование като основна форма на образование в страната²². Интегрираното обучение трябва да се осъществява в общи и специални паралелки в предучилищните детски заведения, общообразователните училища, професионалните училища и професионалните гимназии. Методи на интеграция са:

1. провеждане на целенасочено съвместно възпитание на здрави деца и деца инвалиди;

2. адаптирани учебни програми, методики и организация на учебния процес;

3. приспособяване на училищната и околната среда;

4. използване на специализиран квалифициран персонал;

5. въвеждане на социалнопсихологически услуги и приобщаване на семействата за активно участие в образователно-възпитателния процес.

ЗЗРСИИ признава също правото на интегрирано обучение за професионална квалификация (начална професионална подготовка, повишаване на квалификацията и преквалификация) на лицата с увреждания в трудоспособна възраст. Работодателите могат да обучават свои работниците или служителите като за обучението ползват средства на фонд "Професионална квалификация на безработни". За целите на обучението работодателите сключват договор с бюрото по труда.

2.3. Организация на специалното образование

Законът за народната просвета предвижда създаването на специални детски градини, училища и обслужващи звена за деца с хронични заболявания и за деца със специфични образователни нужди²³.

2.3.1. Детски градини

Децата с увреждания или специални образователни нужди могат да посещават масовите (в група до четири деца) или специални детски градини. Последните са профилирани за деца със: умствена изостаналост; увреден слух; езиково-говорни нарушения (алалия, заекване, дизартрия, ринолалия); хронични заболявания и физически увреждания. В специалните детски градини се приемат деца с писмена молба на родителите или настойниците и решение на диагностичен екип към детската градина. Диагностичният екип се назначава със заповед на директора на детската градина съгласувано с регионалния център по здравеопазване и включва съответни специалисти - лекар, психолог и педагози²⁴. Дейността в специалните детски градини се организира и

²¹ Обн., ДВ, бр. 112 от 27.12.1995 г. и изменян няколко пъти след това.

²² Вж. член 12, алинея 2 от ЗЗРСИИ.

²³ ЗНП и неговият Правилник не дават определение на термина "специални образователни нужди". Законът използва и термина "специални образователни потребности", очевидно като синоним.

²⁴ Член 27 от Правилника на ЗНП.

осъществява съгласно държавното образователно изискване за обучението на деца с хронични заболявания и/или със специфични образователни потребности²⁵.

2.3.2. Специални училища

Децата със специални педагогически нужди могат да се обучават в масовите държавни и общински училища (до пет ученика с хронични заболявания, с физически и сензорни увреждания в паралелки²⁶ или в специализирани паралелки) в или в специалните държавни училища. Подборът, насочването, приемането и обучението на учениците в специалните училища и в паралелките се осъществява съгласно държавното образователно изискване за обучението на деца с хронични заболявания и/или със специфични образователни потребности.

Съгласно Образец 1 на отдел "Специални училища" към Министерството на образованието за учебната 2000/2001 г. в България съществуват 141 специални училища, в които се обучават 15 827 деца²⁷. Тези училища са от интернатен тип, въпреки че ползването на интерната не е задължително.

Съществуват два типа специални училища - за малолетни и непълнолетни, извършители на противообществени прояви (или за които съществува опасност за извършването на такива прояви) и за деца с увреждания и със специални образователни нужди. Постъпването в специалните училища за деца с увреждания става по желание на родителите или настойниците на децата. Настаняването специалните училища за деца с девиантно поведение е вид възпитателна мярка и родителите нямат възможност за избор²⁸. АLINEЯ 2 на член 66 от Правилника за прилагането на Закона за народната просвета²⁹ изброява видовете специалните училища:

1. с хронични заболявания - оздравителни, санаториални и болнични³⁰;

²⁵ Такива изисквания до март 2002 г. не са приети.

²⁶ Член 50 ал. 6 Правилник за прилагането на ЗНП.

²⁷ От тези училища помощните училища са 78 с общо 7 393 деца, оздравителните са 24, болничните - 3, училищата за деца с нарушен слух са 3, училищата са деца с нарушено зрение са 2, логопедичните училища са 5, едно е училището за деца с комплексни заболявания, а санаториалните училища са 5. Съществуват и две целодневни детски градини във Враца и Луковит.

По данни на Националния статистически институт, през учебната 2000/2001 учебна година в страната са се обучавали 867 400 ученика в общообразователни училища. От тях 16 346 ученика (1,9 %) учат в 138 специални училища (23 оздравителни, 76 за деца с умствена изостаналост, 9 възпитателни училища интернати, 21 социално-педагогически интернати, 4 за деца с увреден слух, 2 за деца с увредено зрение, 3 логопедични). В специалните училища работят около 2 268 специални педагози (331 в оздравителни, 1 317 в училища за деца с умствена изостаналост, 151 във възпитателни училища, 227 в социално-педагогически интернати, 143 за деца с увреден слух, 73 за деца с увредено зрение, 26 в логопедични училища). През 2000 г. основно образование са завършили 618 ученика – 337 в оздравителни училища, 53 – ВУИ, 173 – СПИ, 19 – с увреден слух, 21 с увредено зрение, 15 в логопедични училища и 199 са завършили средно образование в тези училища – 145 оздравителни училища, 9 ВУИ, 26 – за деца с увреден слух, 19 за деца с увредено зрение.

В специалното образование са ангажирани 2 268 учители. Според Националния статистически институт, в масовите училища на един учител се падат по средно 14 ученика. Средно 22 ученика се обучават в една паралелка. При разделяне броя на учениците в специалното образование на броя на децата (16 346 деца) се получава по 8 деца на специален учител. Вж. "Образованието в Република България 2000/2001 учебна година".

²⁸ Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, Обн., изм., бр. 13 от 14.02.1958 г.

²⁹ Обн., ДВ, бр. 68 от 30.07.1999 г. със изменения след това.

³⁰ Болничните училища се организират към болниците и са за обучение на ученици от I до XII клас, чийто престой за лечение е не по-малък от 30 дни.

2. със сензорни увреждания - с увреден слух, с нарушено зрение;
3. с езиково-говорни нарушения - логопедични;
4. с умствена изостаналост - помощни;
5. с множество увреждания;
6. с девиантно поведение - възпитателни училища-интернати и социално-педагогически интернати.

В I клас на специалните училища постъпват деца, насочени от диагностичната комисия към инспектората по образованието на Министерството на образованието и науката, съгласно държавните образователни изисквания за обучението на деца с хронични заболявания и/или със специфични образователни потребности.

В срок до 30 май всяка година началникът на инспектората по образованието назначава със заповед диагностична комисия и определя организацията на дейността ѝ. В състава на комисията се включват експерт от инспектората по образованието на Министерството на образованието и науката, психолог, логопед, учители със специалности: "специална педагогика", "начална педагогика" или "педагогика", "социална педагогика". Към комисията се включват като консултанти и лекар-невролог или психиатър и лекари с други специалности след съгласуване с регионалния център по здравеопазване. В срок до 30 юни началникът на инспектората уведомява писмено родителите и общината за решението на диагностичната комисия³¹.

Децата с увреждания или специални педагогически нужди могат да се обучават в дневна сесийна форма на обучение или индивидуални или самостоятелни форми. Индивидуалната форма е възможна при представяне на издаден от компетентните органи медицински документ, че не могат да се обучават в дневната форма, тъй като поради здравословни причини не могат да посещават училище за повече от 30 последователни учебни дни. В този случай училището организира индивидуалното обучение в домашни условия като осигурява от 8 до 12 учебни часа седмично³². Самостоятелната форма за обучение се организира за ученици в задължителната училищна възраст, които по здравословни причини не могат да се обучават в дневна форма на обучение. Условиата и редът за организиране и провеждане на изпитите при тази форма се определят със заповед на директора на училището³³.

Специалните училища са с различна продължителност на образованието в тях. Например, училищата за деца с увреден слух и увредено зрение предоставят образование от 1 до 12 клас³⁴, а логопедичните училища са за ученици от 1 до 4 клас. В специалните училища за деца с умствена изостаналост децата се обучават от 1 до 8 клас. Различна е и продължителността на учебния час и почивките между часовете за специалните училища. Последните също определят с държавното образователно изискване за обучението на деца с хронични заболявания и специфични образователни потребности³⁵.

³¹ Член 37 от Правилника за прилагане на ЗНП.

³² Ibid., член 6, алинея 2 и член 83, ал. 1.

³³ Ibid., член 84.

³⁴ Според Националния статистически институт, през 2001 година тези училища са общо 6 – 4 за деца с увреден слух и 2 за деца с увредено зрение. За 2000/2001 година са завършили средно образование в тези училища общо 26 деца с увреден слух и 19 деца с увредено зрение. Вж. *Образование в Република България 2000/2001 учебна година*, Национален статистически институт, 2001 г.

³⁵ Член 96, алинея 5 от Правилника за приложение на ЗНП.

Освен специални училища могат да съществуват и специални паралелки към масовите общообразователни и професионални училища и гимназии. В тях могат да се приемат ученици в паралелки до 5 ученици с хронически заболявания, с физически и сензорни увреждания³⁶. Те се откриват по предложение на инспектората по образованието на Министерството на образованието и науката със заповед на министъра на образованието и науката след съгласуване с финансиращия орган³⁷.

Насочването и настаняването на ученици в специалните училища за деца с противообществени прояви (Социално-педагогически интернати и Възпитателни-училища интернати) и продължителността на етапите на обучението се извършва при условия и по ред, определени с правилници на министъра на образованието и науката. Обучението на деца с хронични заболявания и специфични образователни потребности, се определя с наредба на министъра на образованието и науката³⁸.

Учебните планове на специалните училища трябва да са съобразени със здравословното състояние или със социалния статус на учениците. Те се утвърждават от министъра на образованието и науката.

Преместването на учениците от специални в масови училища става по два начина със и без полагане на приравнителни изпити. Няма нужда от полагане на изпит в случаите, когато няма различия между училищните учебни планове (например между масово общообразователно училище и социално-педагогически интернат). Нужда от изпити ще има при такива различия. Изпитите биват приравнителни в общия случай и изпити за определяне на достигнатия общообразователен минимум за клас, етап или степен на образование при условия и по ред, когато се касае за преместване на ученици от помощни училища в масови училища³⁹.

Учениците, завършили VIII клас в специални училища, получават два вида удостоверения. Когато образователните изисквания за обучението са били като тези на масовите училища, тогава децата получават свидетелство за основно образование. Когато образователните изисквания за децата в специалните училища се различават от тези на масовите, какъвто е случаят с децата с умствена изостаналост, училището издава удостоверение за завършен VIII клас съгласно държавните образователни изисквания за обучението на деца с хронични заболявания и/или със специфични образователни потребности и за документите за системата на народната просвета⁴⁰. На ученици, навършили 16 години, които напускат училището, се издава само удостоверение за завършен клас⁴¹.

Единствено децата с увреден слух и зрение могат да продължат обучението си в специални училища след завършване на VIII клас за получаване на средно образование. Приемането става по утвърден държавен план-прием.

Другите деца с увреждания или специални образователни нужди, които са завършили основно образование, трябва или да продължат в масова гимназия, или в професионално училище/гимназия/колеж като приемането на последните места отново

³⁶ Член 50, алинея 6 от Правилника за приложение на ЗНП.

³⁷ По информация на г-жа Коркинова от отдел "Специални училища" към МО към началото на 2002 година специалните паралелки са експериментални все още. По 1-2 паралелки има в Русе, София, Бургас и Шумен.

³⁸ Такава наредба все още не е приета.

³⁹ Член 51, алинея 5 и 6 от Правилника за прилагане на Закона за народната просвета.

⁴⁰ Ibid., член 46.

⁴¹ Ibid., член 55, алинея 3.

става по утвърдения държавен план-прием⁴² или в социално учебно-професионални заведения (СУПЗ). При завършване на общообразователно училище те получават свидетелство за средно образование.

2.3.3. Професионално образование

Професионалното образование и обучение е достъпно за всички деца, включително тези със специални образователни нужди. Член 32 от ЗПОО посочва, че за последните се организира професионално образование и професионално обучение по програми, съобразени със здравословното им състояние или със социалния им статус⁴³. Законодателят отделя лицата с хронични заболявания, с физически увреждания, със сензорни увреждания, децата с интелектуална недостатъчност, децата с девиантно поведение. Всички тези групи лица с изключение на децата с интелектуална недостатъчност се обучават по програмите за професионално образование или за професионално обучение по професии или по част от професии, обучението и упражняването на които са подходящи за здравословното им състояние. Децата с интелектуална недостатъчност се обучават по програми за професионално обучение по част от професия или по професия за придобиване на първа степен на професионална квалификация. Министерството на образованието и науката и Министерството на здравеопазването определят професиите, по които различните групи деца могат да се обучават.

При завършване на професионалното образование се получава свидетелство за средно образование и свидетелство за професионална квалификация и/или правоспособност, а при професионалното обучение – свидетелство за основно образование или документ за завършен клас от средно образование и свидетелство за професионална квалификация и/или правоспособност.

2.4. Диагностициране на специалната образователна нужда и насочване към специални училища

Диагностицирането на специалната образователна нужда и насочването към специални училища към МОН или заведенията към МТСГ (СУПЗ, ДДМФУ и ДДМУИ) на практика се осъществява в две отделни процедури, регулирани в два отделни акта – Инструкция № 6 от 1977 година на МНП и МНЗ (сега Министерство на здравеопазването) и Наредба 19 на Министерството на здравеопазването⁴⁴ за определяне на вида на увреждането на децата⁴⁵.

По своя характер, първата процедура е медико-педагогическа, поради участието в нея на лекари и педагози, и цели определянето на специалната образователна нужда. Втората е чисто медицинска, тъй като в нея участват на практика само лекари и цели даването на експертиза за инвалидността, включваща и препоръка за подходящи детски и учебни заведения.

⁴² Съгласно член 49, алинея 1, точка 2 от Правилника за прилагане на Закона за народната просвета в професионалните училища/гимназии/колежи и паралелки в общообразователните и в специалните училища могат да бъдат приемани и ученици, завършили VI или VII клас, т.е. без да са завършили още основно образование.

⁴³ Законодателят говори за “лицата със специални професионални потребности”.

⁴⁴ Наредба №19 от 3 октомври 2000 г. за експертизата на инвалидността при децата до 16 години.

⁴⁵ Тук е разгледана правната рамка на диагностицирането и насочването на деца към специални училища. На практика приемът в специалните училища е право на директорите им поради липсата на ефективен контрол от страна на МОН.

2.4.1. Процедура по Инструкция №6

Съгласно Инструкция №6, задължението за издирване и предварително освидетелстване на децата с телесни и психически недостатъци е на директорите на общообразователните училища, на детските градини, домовете за деца от предучилищна възраст, лекарите, работещи в детските консултации, лекарите, обслужващи детските ясли и домовете за медико-социални грижи за деца. Ръководителите на посочените заведения в срок до 30 юли представят досиета и здравните карти с листовете за профилактични прегледи на издирените деца с телесни или психически недостатъци в регионалните медико-педагогически комисии. Издирените и регистрирани деца с телесни или психически недостатъци, подлежащи на задължително обучение в 1 клас /независимо от вида и степента на недостатъка/ се вписват на общо основание в книгата за подлежащите на съответното общообразователно училище, от района на което е детето.

При постъпването в дом за деца с физически увреждания или дом за деца с умствена изостаналост, децата се отписват от книгата за подлежащи за издирване за задължително обучение⁴⁶.

Издирването на децата с телесни или психически недостатъци от 1, 2, 3 клас на общообразователното училище се извършва от директорите на посочените заведения и лекарите, които ги обслужват при ежегодните профилактични прегледи. За целта директорите извършват следното:

- Картотекират най-късно до 30 декември всички ученици, които изостават в учебно-възпитателната работа
- Организируют целенасочено и системно изучаване на учениците в процеса на целокупната учебно-възпитателна работа, като данните от проучването се регистрират
- Със съдействието на регионалните инспекторати към МОН организируют в училището периодични консултации с учители-дефектолози за проучване на регистрираните данни и добиване на лични впечателния от изоставация ученик
- Организируют до 30 март изследване в окръжните психодиспансери на учениците, за които при предварителното проучване се е оформило становище, че тяхното изоставане се дължи на телесни и психически недостатъци.

Мнението на диспансера се отразява в здравната карта на детето.

Директорите и лекарите в общообразователните училища до 20 април изпращат в медико-педагогическите комисии⁴⁷ към РИ на МОН акт за раждане, документ за завършен клас, педагогическа характеристика, здравна карта с лист за профилактичен преглед, писмени работи на ученика, рисунки и др. на съответния ученик или дете. Същността на изследването на децата с телесни и психически недостатъци е клинично-психологическо изучаване с цел качествен анализ на психофизическото им развитие, което се извършва от медико-педагогическата комисия към всеки РИ на МОН.

⁴⁶ Вж. член 17 на Инструкцията. С други думи, институционализираните деца са изключени от диагностициране на специалната образователна нужда по процедурата на тази инструкция.

⁴⁷ Правилникът за приложение на ЗНП от 1999 г. говори за диагностични комисии. Това е довело до промяна на наименованието на някои от медико-педагогическите комисии в страната. Тяхното съдържание и правомощия обаче са същите.

Комисията има следния състав: председател – инспекторът на отдел "Специални училища" в РИ на МОН, членове – лекар-невролог или психиатър, учител-дефектолог, психолог, логопед и учител за масово училище /1-3 клас/.

Комисията има следните задължения :

1. изготвя план и график за целогодишната дейност на комисията;
2. проучва документите и материалите на представените за изследване и освидетелстване деца;
3. осигурява дидактически и други материали, необходими за комплексното изследване;
4. извършва всестранно и задълбочено изследване на децата и учениците, представени за настаняване в специални училища и специалните учебно-възпитателни заведения, и определя и вписва диагнозите им в здравните карти;
5. представя децата и учениците - проблемни случаи, с необходимата документация в Централната медико-педагогическа комисия за поставяне на диференциална диагноза;
6. съставя протокол за приемане на всяко дете в специално училище или специална детска градина и се вписва класът, в който се настанява;
7. настанява освидетелстваните деца с необходимата документация в специална детска градина, специално или масово; училище. Настаняването се извършва от 1 май до 10 юни, а за децата и учениците, открити по-късно - от 2 до 13 септември;
8. изпраща документите на децата, определени за настаняване, в домовете за социални грижи, в РИ на МОН;
9. преосвидетелства представените от учителските съвети на специалните детски градини и специалните училища деца и ученици, които подлежат на преместване в други учебно-възпитателни заведения или домове за социални грижи;
10. медико-педагогически комисии не изследват за деца и ученици, които се явяват, без предвидените за целта документи и които не се придружават от родител или настойник.

Решения на медико-педагогическа комисия могат да бъдат обжалвани пред Централната медико-педагогическа комисия, която е междуведомствен орган на Министерството на образованието и Министерство на здравеопазването, в която се включват специалисти от двете министерства. Тя оказва методическа помощ на регионалните медико-педагогически комисии и разглежда проблемните и спорни случаи, представени от тях.

2.4.2. Диагностициране по Наредба № 19 от 2000 г.

Районните експертни лекарски консултативни комисии (РЕЛКК), заедно с Централната експертно лекарска комисия, са органите, които извършват експертиза на инвалидността при децата.

РЕЛКК се създават към детските отделения на многопрофилните болници в областните градове и София и в Детската клиника на Висшия медицински институт в Плевен. В тях работят не по-малко от трима лекари, които трябва да имат призната специалност по педиатрия и да са с не по-малко от 10 години трудов стаж по специалността. Наредбата предвижда в заседанията на РЕЛКК да бъде привлечен като консултант експерт от отдела за закрила на детето при общинската служба за социално

подпомагане. Също като консултанти може да бъдат привлечени педагози, психолози, социални работници, както и други лекари със специалност по профила на заболяването на освидетелстваните деца, както и лекарите, които са били избрани да осъществят наблюдението и лечението на децата. Участието на последните изброени лица в заседанията не е задължително.

Детето се представя на РЕЛКК с медицинско направление, в което се отразяват подробно анамнезата, статусът, необходимите функционални и лабораторни изследвания и консултации и уточнената диагноза.

Условие за освидетелстването от РЕЛКК е подаването на молба от един от родителите до картотеката на медицинските експертни досиета (КМЕД), където се изпраща първоначално медицинското направление за РЕЛКК. В картотеката се образува медицинско досие на детето. Същото се съхранява 40 години след последното решение на РЕЛКК.

Решенията на РЕЛКК се обжалват чрез КМЕД пред Централната експертна лекарска комисия (ЦЕЛК) в 14-дневен срок от получаването им: родителите, Националната агенция за закрила на детето и общинските служби за социално подпомагане, Националният осигурителен институт и контролните органи по експертизата на работоспособността.

РЕЛКК се произнася :

1. степента на трайно ограничената или загубена възможност за социална адаптация (инвалидност);
2. началната дата на трайно ограничената възможност за социална адаптация;
3. необходимостта от чужда помощ;
4. срок на решението;
5. причинната връзка;
6. препоръка за по-нататъшно наблюдение, лечение и рехабилитация, режим на живот и труд, подходящи детски и учебни заведения;
7. страда ли детето от заболяване, което е включено в списъка на тежките хронични заболявания, при наличието на които децата, настанени в специализирани за тези заболявания детски заведения или групи, не заплащат такса.

Степента на инвалидността се определя чрез клиничен преглед и необходимите лабораторни и функционални изследвания.

Констатираното заболяване, стадият на неговото развитие и обусловеният функционален дефицит се съобразяват със съществуващата отправна точка за оценка на трайно намалената работоспособност в проценти, която е съобразена и с детската патология⁴⁸. При наличие на множество увреждания процентите на инвалидността се определят по съответните отправни точки, като общият процент се намира по Методиката за прилагане на отправните точки за оценка на трайно намалената работоспособност в проценти⁴⁹. Срокът на инвалидността е до 2 години от датата на освидетелстването.

Когато съществува възможност за бързо възстановяване се определя съкратен срок - една година. При данни за безспорна необратимост на увреждането и след наблюдение от две години срокът на инвалидността се определя до навършване на 16-годишна възраст. При влошаване на състоянието на детето родителите могат да поискат

⁴⁸ НАРЕДБА за експертизата на работоспособността. Приета с ПМС № 133 от 17.07.2000 г., обн., ДВ, бр. 61 от 25.07.2000 г.

⁴⁹ Ibid.

предсрочно преосвидетелстване, независимо че срокът по решението на РЕЛКК (ЦЕЛКК) не е изтекъл.

ЦЕЛКК е изградена към Държавна университетска детска болница в София. Тя има 10 специализирани състави като неврология, психиатрия и други. Членове на специализираните състави могат да бъдат хабилитирани лица или лекари със специалност и с не по-малко от 10 години трудов стаж по съответния профил.

2.5. Компетентни органи за осъществяването на образованието на деца със специални педагогически нужди

Компетентните органи за осъществяването на образованието на деца със специални педагогически нужди са:

5.1. Министерски съвет

Министерски съвет има задължение по провежда държавната политика за защита, рехабилитация и социална интеграция на инвалидите. Член 5 от ЗЗРСИ предвижда като една от формите за защитата, рехабилитацията и социалната интеграция осигуряването на условия за образование, професионално ориентиране и професионална квалификация.

5.2. Министерството на образованието и науката

По отношение на децата с увреждания Министерството на образованието и науката има задължение да осигури:

1. разработване на учебни програми за интегриране;
2. снабдяване с безплатни учебни помагала, технически средства за обучение, съвременни технологии, необходими за целите на специалното образование, както и със специфични индивидуални приспособления и пособия, подпомагащи учебния процес до завършване на средното им образование.

МОН има задължение да създава условия за създаване на фондове за стипендии за деца с хронични заболявания и за деца със специфични образователни нужди. То има също задължение за осигуряването на допълнителни образователни възможности за ученици, застрашени от отпадане от училище.

5.3. Общините

Тъй като ЗНП вменява задължение на масовите училища да създават условия за включването в тях на деца със специални образователни нужди, това задължение фактически лежи върху общините, тъй като те финансират общинските детски градини и училищата.

Освен това общините са длъжни да осигуряват:

1. задължителното училищно обучение на децата до 16-годишна възраст;
2. здравното обслужване и сигурността на детските градини и училищата, на децата и учениците;
3. средства за издръжката, изграждането, обзавеждането и основния ремонт на училищата, детските градини и обслужващите звена;
4. средствата за изпълнение на държавните образователни изисквания за научното, информационното и библиотечното обслужване и за едногодишната издръжка на деца и ученици в общинските детски градини, училища и обслужващи звена; както и за финансовото осигуряване на всички

- раздели на учебния план за общинските детски градини, училища и обслужващи звена;
5. условия за столово хранене, общезития, отдых, спортна база и транспорт за децата, учениците и учителите;
 6. стипендии и специални помощи на ученици.

5.4. Консултативно-диагностични центрове

Тяхното създаване е предвидено в ЗЗРСИИ. Центровете са държавни и общински. Отговорни за тяхното създаване са Министерството на здравеопазването, Министерството на образованието и науката и общинските съвети. КДЦ дават становище за възможностите за интегрираното обучение; насочват децата инвалиди към подходящи форми на обучение, рехабилитация и социална интеграция въз основа на диагнозата и препоръките на лекуващия лекар; консултират родителите. Услугите на центровете са безплатни. Няма информация за изградени такива центрове в страната до края на март 2002 година.

5.5. Центровете за социална рехабилитация и интеграция (ЦСРИ)

Наредба 4 от 1999 г. посочва, че ЦСРИ предоставят рехабилитация, социално-правни консултации, насочване към заведения за социални услуги, образователно и професионално ориентиране и обучение на лица с умствени затруднения в професионални умения. Тези услуги се предоставят на деца с изоставане в развитието; деца и възрастни със сетивни увреждания; деца с отклонение в поведението; деца и възрастни с физически увреждания; лица с различна степен на умствени затруднения и други посочени в закона⁵⁰.

3. ФИНАНСИРАНЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Детските градини и училищата са държавни, общински и частни. Държавните детски градини и училища се финансират от държавния бюджет чрез Министерството на образованието и науката или чрез други министерства и ведомства. Общински са детските градини, училищата, които се финансират от общинските бюджети.

Специалните училища, в които се обучават само ученици със специфични образователни потребности - с увреден слух, с нарушено зрение, с умствена изостаналост, с езиково-говорни нарушения, с хронични заболявания, с физически увреждания или с девиантно поведение, са държавни и се финансират от държавния бюджет. Те могат да се финансират и от общинските бюджети, но само вторично⁵¹.

Средствата за издръжка и развитие на просветата се определят с държавния бюджет, приет от Народното събрание, и с бюджетите на общините. Издръжката за всяка година на дете и на ученик в държавните и общинските детски градини, училища и обслужващи звена се определя от Министерството на образованието и науката, съгласувано с Министерството на финансите, в съответствие с държавното образователно изискване за едногодишната издръжка на деца и ученици в общинските детски градини, училища и обслужващи звена.

⁵⁰ В общините в София, Бургас и Поморие неправителствения Национален център за социална рехабилитация е открил и оборудвал изцяло два детски и един младежки дневен център. В тях децата се обучават основно в усвояване на дейности от ежедневиия живот/бит, контакти, поддържане на хигиена и други подобни.

⁵¹ Член 10 от Правилника за прилагане на ЗНП.

4. СТРУКТУРИ ИЗВЪН СИСТЕМАТА НА НАРОДНАТА ПРОСВЕТА, ПРЕДОСТАВЯЩИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ УСЛУГИ

В България съществуват институции, предоставящи образователни услуги извън системата на народната просвета. Такива са домовете за деца и младежи с умствена изостаналост и социално учебно-педагогическите заведения.

1. Домове за деца и младежи с умствена изостаналост (“ДДМУИ”)

ДДМУИ се посещават от така наречените “необучаеми деца” – термин, с които се определят децата, за които законът посочва, че не се приемат в специални училища и специалните учебно-възпитателни заведения. Съгласно Инstrukция №6 на Министерството на народната просвета и Министерството на народното здраве⁵² това са деца с:

1. Тежки характерови отклонения /психопатия, характеропатия/, с чести и големи епилептични припадъци и психични еквиваленти
2. Шизофрения или друга психоза, при която заболяването им пречи за включване в детски и ученически колектив
3. Тежки нарушения на двигателната сфера, които затрудняват самообслужването им
4. Умствена недостатъчност в по-тежка степен, както следва :
 - а) в помощни училища и детски градини от умерена /имбецили/, тежка и дълбока олигофрения
 - б) в учебно-възпитателни заведения за деца и ученици с нарушения в слуха или зрението и умерена, тежка и дълбока олигофрения
5. Сляпо-глухонеми

Съгласно горната инструкция в помощните детски градини и помощните училища освен горе посочените деца не се приемат и:

- а) деца и ученици с временни задръжки в психофизическото си развитие, педагогически занемарени, астенични, инфантилни и други,
- б) деца и ученици с умствени възможности на границата между норма и патология /рубрика 310 по Международна класификация на болестите/.

Тези заведения са на подчинение на Министерството на труда и социалната политика и са уредени в Наредба № 4 от 16 март 1999 г. В зависимост от времето, през което се извършват социални услуги, те могат да бъдат дневни или целогодишни⁵³.

⁵² Инструкция за приемане на деца и ученици с телесни или психически недостатъци в специални училища и специални учебно-възпитателни заведения от 18 март 1977 г.

⁵³ В България има 2 129 деца, които се считат за “необучаеми” и са настанени в целогодишни домове за деца и младежи с умствена изостаналост (ДДМУИ) и 455 деца, настанени в дневните социални домове по реда на Наредба 4 от 16.03.1999 г. за предоставяне на социални услуги на МТСП. Домовете се субсидират пряко от бюджетите на общините, на територията на които се намират. Целодневните домове за деца с умствена изостаналост на възраст от 3 до 18 години са 31 и обслужват деца предимно без родители, а дневните домове са 16 - за деца от семейства. Около 80 % от децата, настанени в ДДМУИ, са изоставени от родителите си, въпреки че незначителна част са сираци. Около 70 % от децата в тези домове са от ромски произход.

2. Социално учебно-професионални заведения ("СУПЗ")

СУПЗ са създадени са чрез Постановление 63 на МС от 11 април 1991 година⁵⁴. Социалните учебно-професионални заведения са юридически лица на бюджетна издръжка, подчинени на общинските служби за социално подпомагане в общините, на териториите на които се намират. Организационно-методическото ръководство на цялостната дейност на СУПЗ се осъществява от Министерството на труда и социалните грижи. То съвместно с Министерството на образованието и науката и Министерството на здравеопазването утвърждава учебни планове и програми за обучение и квалификация на курсистите и следи за правилното им прилагане.

Правилникът за дейността на социалните учебно-професионални заведения⁵⁵ посочва, че СУПЗ се организират с цел да квалифицират всички категории инвалиди и лица с лека умствена изостаналост и увреден слух на възраст от 14 до 35 години в подходящи за тях професии. Наредба № 4 от 1999 г. за условията и реда за извършване на социални услуги⁵⁶ разширява обхвата на лицата, които имат право да се ползват от СУПЗ, и включва и лица със определена група инвалидност и говори за лица със сетивни увреждания, а не само за лица с увреден слух. Според Наредбата, в СУПЗ могат да се предоставят социални услуги и на деца над 14-годишна възраст от семейства в неравностойно социално положение. Това означава допускане на обучение в специални заведения на деца със специални нужди и деца в неравностойно социално положение.

Курсистите се приемат в СУПЗ със заповед на директора по лична молба или по предложение на ръководствата на учебни, здравни и социални заведения и други лица и организации. В СУПЗ се приемат за професионална квалификация и преквалификация:

1. лица на възраст от 14 до 35 години, които са освидетелствани от трудово-експертна лекарска комисия (ТЕЛК) или лекарска консултативна комисия (ЛКК) и имат препоръка за обучение по някоя от специалностите, застъпени в СУПЗ;
2. младежи и девойки, завършили специалните училища за лица с лека степен на умствена изостаналост и за тежкочуващи и глухи.

Изискването за образование на курсиста се определя с учебния план за съответната специалност.

СУПЗ са на пълен пансион. Децата, които живеят в същото населено място, могат да ползват пансиона по желание. Броят на курсистите в една учебна паралелка (клас) е от 6 до 11 души, а на възпитателските групи – от 12 до 22 души.

Положението на курсисти, които в срок от 3 месеца от постъпването си в СУПЗ, не показват данни за успешно усвояване на специалността, се разглежда от Педагогическия съвет, който взема решение и предлага пренасочване в друга специалност в същото СУПЗ, преместване в друго СУПЗ или представяне на ТЕЛК за освидетелстване или преосвидетелстване. Повтаряне на учебната година поради слаб успех се допуска еднократно за целия курс на обучение.

⁵⁴ Обн., ДВ, бр. 32 от 23.04.1991 г., изм., бр. 68 от 20.08.1991 г. В началото на 2002 година по данни на МТСП в страната в СУПЗ се обучават 1 627 деца.

⁵⁵ Издаден от министъра на труда и социалните грижи, обн., ДВ, бр. 1 от 03.01.1992 г.

⁵⁶ Издадена от министъра на труда и социалната политика, обн., ДВ, бр. 29 от 30.03.1999 г., с поправка впоследствие.

Курсът на обучение завършва с полагане на квалификационен изпит по теория и практика. Изпитите се провеждат по начин и ред, определени от Министерството на труда и социалните грижи⁵⁷. По физическо възпитание оценки не се поставят.

Успешно издържалите квалификационния изпит получават свидетелство за професионална квалификация. Курсист, който не е издържал успешно квалификационния изпит в последната възможна сесия, получава вместо свидетелство за професионална подготовка удостоверение, в което се посочва какво знае и може да работи по изучаваната професия, и се представя на ТЕЛК (ЦТЕЛК) за освидетелстване (преосвидетелстване). Завършилиите СУПЗ получават свидетелство за професионална квалификация по образец, утвърден от Министерството на труда и социалните грижи.

Финансирането на дейността на СУПЗ се извършва чрез републиканския бюджет и бюджетите на общинските съвети. Последните осигуряват необходимата материално-техническа база⁵⁸.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЯ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО НА ДЕЦА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ НУЖДИ В БЪЛГАРИЯ

1. ЗНП и неговият Правилник не дават определение на термина "специални образователни нужди".
2. Две министерства - Министерството на образованието и науката и Министерството на труда и социалните грижи - се грижат за образованието на децата със специални нужди в страната. Докато първото има задължение да осъществява политиката на интеграция, второто няма такова задължение.
3. Специалното образование е централизирано. Финансова отговорност за него носи държавата чрез МОН.
4. Специалното образование се разбира най-вече като образование, което се осъществява в сегрегирани специални училища, а не като образование на основата на индивидуални образователни планове, съответстващи на специалните образователните нужди.
5. Съществува широка система от специални училища, която е независима от масовите училища, тъй като се следи от специализирани инспектори в районните инспекторати и се финансира от държавния бюджет. През последните години, въпреки

⁵⁷ Изпитите за теоретични и практични пред комисии. Инструкциите за провеждането на изпити не са публикувани.

⁵⁸ Обучението в СУПЗ – гр. Банско, която не е по-различно от това в останалите социални заведения в страната, работи се по изготвените от МТСП и МОН учебни планове и специални програми за обучение и квалификация на курсистите за овладяване на социално-битови умения /запознаване, хигиена, здраве, обществени комуникации, облекло, дом и бит, храна, бюджет, свободно време, умения за решаване на проблеми/. Учебните занятия и учебната практика са по 6 часа на ден, провеждат се до обяд /от 8.00 до 13.00/. Последната година /3 курс/ в програмите са включени само часове по учебна и производствена практика, без общообразователни предмети.

Един път в седмицата са и часовете по овладяване на социално-битови умения.

Следобедните часове са за свободни занимания и самоподготовка с груповите ръководители.

законодателното провъзгласяване на подхода към интегрирано образование, тази система не се е променила нито количествено, нито качествено. Съществуването на широка система от специализирани училища утвърждава разбирането, че децата със специални нужди трябва да посещават специалните училища.

6. Една от основните причини за съществуването на широка система от специални училища е практическа – учениците в мнозинството от тези училища са на пансион и родителите им имат по-малко грижи за тяхното отглеждане.
7. В масовите училища няма назначени специални педагози. Това е бариера за успешното интегриране в тези училища на деца със специални образователни нужди.
8. Съществуват две процедури по насочване в специални училища, които се провеждат от две различни служби – РЕЛКК и медико-педагогическите комисии.
9. Насочването към специални училища не е свързано задължително с диагностициране на специалната образователна нужда, тъй като в РЕЛКК не участват задължително педагози. Без тях диагностицирането, което прави РЕЛКК, следва чисто медицински критерии.
10. В процедурите по диагностициране не е гарантирано правото на родителите за участие и за представяне доказателства, включително независима експертна оценка.
11. Диагностицирането на специална образователна нужда е свързано с насочване към специално училище вместо да препоръчва създаване на индивидуална образователна програма за ученика в масовото училище.
12. Преосвидетелстването на децата не е задължително и периодично, а зависи от подаване на молба от родителите или е свързано с определени условия като преместване на детето в други учебно-възпитателни заведения.
13. Няма ясно регламентиране на начините на оценяване на учениците със специални образователни нужди.
14. Държавата дискриминационно е изключила деца от ДДМУИ и СУПЗ от системата на народната просвета.
15. Липсват финансови и други данни за специалните училища.
16. Липсва и ефикасна система за контрол за специалното образование и работата на специалните училища.

IV. СРАВНИТЕЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА УРЕДБАТА НА СПЕЦИАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В СТРАНИТЕ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ И САЩ⁵⁹

1. ФИНАНСИРАНЕ

Австрия

Основните училища са финансирани от общините. Средните училища се финансират от федералното правителство.

Белгия (фламандска част)

Бюджетът за образование се предоставя от фламандското правителство на училищата в зависимост от броя на техните ученици. Отделно от основния бюджет се предоставят средства за специално образование в зависимост от броя и вида на нуждаещите се деца. Освен това децата, които посещават специални училища се ползват от безплатен транспорт от дома си до училището, който се предоставя от общината.

Принципът е средства да бъдат предоставяни на масовите училища, за да бъде стимулирано предоставянето на специално обучение от самите тях. Училищата трябва да набавят техническо оборудване и адаптиране на материалите за обучение на ученици със специални образователни нужди.

Постепенно фламандското правителство разширява прилагането на финансиране под определено условие, като например представянето на програми от училищата в помощ на изоставачи или нуждаещи се от допълнителни педагогически грижи деца, както и за доказването на значителен брой записали се в тях ученици със специални образователни нужди.

Финансирането на терапевтичната помощ и помощта от настаняване, предоставяна от съответните терапевтични, социални служби и служби за настаняване, се осигурява от социалното и здравно министерство.

Великобритания

Общините финансират образованието в тях.

Ирландия

Държавата финансира както масовите, така и специалните училища. Допълнително финансиране се предоставя на учениците, нуждаещи се от специално обучение. Последните имат право на:

- По-големи социални помощи;
- Безплатен транспорт до училище и обратно;

⁵⁹ Информация за законодателството и политиката на специалното образование е получена от Европейската агенция за развитие на образованието на деца със специални образователни нужди (European Agency for Development in Special Needs Education). Вж. нейната Интернет страница www.european-agency.org, както и от публикациите на агенцията: Integration in Europe: Provision for Pupils with Special Educational Needs. Trends in 14 European Countries, 1998 и Financing of Special Needs Education. A Seventeen-country Study of the Relationship between Financing of Special Needs Education and Inclusion. 1999.

- Помощ за специални технически средства;
- Финансиране на домашно обучение, когато не могат да посещават училище.

Преподавателите на деца със специални образователни нужди имат право на:

- Средства за закупуване на материали и технически средства;
- Заплащане на пътни разноски и възнаграждение за консултация на ученик.

Исландия

Държавата отпуска на общините допълнителни средства в зависимост от броя на децата, нуждаещи се от специално обучение. Размерът на средствата зависи от степента на уврежданията. С предоставянето на държавните средства е ангажиран фонд за постигане на равенство на общините. Целта на фонда е да гарантира осигуряването на възможности за образование на всеки ученик.

При определянето на годишния бюджет за образование, общинските съвети отделят сума за финансиране на специалното образование в общината. Местните власти отговарят за образованието на гражданите на съответната община. Те могат както да разходват средствата за образование на децата със специални образователни нужди на територията на своята община, така и в училища или служби на територията на друга община. В тези случаи общината превежда средствата за образованието или грижите на другата община. Няколко общини могат да изградят общи служби в помощ на образованието на децата със специални образователни нужди.

Разпределението на средствата за учениците със специални нужди е изчислено на базата на преподавателски часове. Така за всеки ученик, нуждаещ се от специално обучение, се отделят допълнително минимум $\frac{1}{4}$ повече средства за един учебен час.

Местната власт отпуска средства за специално образование за всеки конкретен случай след представяне на становището на районния диагностичен център и индивидуалния план за обучение. Сумата включва средства за преподаване и за обучителни материали.

Норвегия

В Норвегия образованието се финансира от общината (50%), от държавата под формата на субсидии (40%) и от такси (около 10%). За нуждите на специалното обучение се отделят около 20% от общинския бюджет за образование.

Франция

Съгласно закон № 75-534 от 30 юни 1975, държавата покрива всички разноски по образованието и началното професионално обучението на лицата с увреждания. Това става посредством масовите училища с помощта на службите от здравния и социалния сектор.

Холандия

Държавата финансира образованието на децата със специални нужди. Общините се грижат за предоставянето на транспорт на тези деца до училищата, както и за осигуряването на достъп в самите училищни сгради.

На учителите се заплаща в зависимост от специалната нужда на детето. Така например за дете с трудности в усвояването на материал се заплащат 167 минути

образование на седмица, а пък за глухо дете 426 минути седмично. Средствата се предоставят на училището в зависимост от броя на неговите ученици със специални образователни нужди.

Швеция

Общините финансират образованието. Държавата чрез помощи търси изравняване на възможностите за образование на жителите на различните общини. Няма специални фондове за специално образование. Държавата чрез Националната агенция за специално образование предоставя педагогическа помощ на училищата, както и адаптирани учебни помагала.

2. ДИАГНОСТИЦИРАНЕ НА НУЖДТА ОТ СПЕЦИАЛНО ОБУЧЕНИЕ

Австрия

Преди започване на училище родителите на деца с установено увреждане получават различни форми на информация и помощ (ранна интервенция, терапия, обучение в детска градина и т.н.) от страна на здравни и социални служби.

В училищната система съществуват две основни организации, които предоставят помощ на децата и техните родители:

Центровете за специално обучение. Една от основните задачи на тези центрове е предоставянето на съвети и съдействие на родителите, както и определянето на стратегия и мерки в помощ на обучението на децата със специални нужди.

Районни педагогически съвети. Тези съвети определят специалната образователна нужда. Към съветите могат да се обърнат родителите на детето и училището, където то се обучава. Съветите могат и сами да се сезират. Преди да вземат решение те трябва да вземат експертното мнение на директора на центъра за специално обучение, на здравен служител или лекар (ако е необходимо), както и на училищен психолог (единствено със съгласие на родителите). Родителите имат право да представят независимо мнение на експерт по техен избор при оценяване на нуждата на детето им.

Съветът има задължение да информира родителите относно:

- вида на специалното обучение, от което се нуждае детето; правата на детето;
- възможността да се потърси допълнително експертно мнение;
- възможността да се обжалва решението на съвета;
- възможностите на образователната система по отношение на нуждата на детето;
- допълнителна помощ, която детето може да получи;
- други възможности извън публичната образователна система.

Родителите могат да изберат дали детето им да се обучава в специално или масово училище.

Белгия (фламандска част)

През 1997 година е приета нова дефиниция за специално образование. Според нея то е "образование, основано на педагогически проект, осигуряващ подходящо училище, грижи и терапия за учениците, за които общото личностно развитие не може

въобще или частично, временно или постоянно, да бъде гарантирано в масовите училища”. Така специалното образование не се основава на уврежданията на децата, а на трудностите/невъзможността на масовите училища да оптимално да допринасят за развитието на учениците. По този начин степента на увреждане не е основание за изпращане в специално училище. За подобно решение се разглежда баланса на възможностите на училището и ученика.

За изпращането в специално училище е необходимо издаването на два документа от психо-медико-социалния център (ПМСЦ):

1. атестация, която ясно да посочва, че детето се нуждае от специално обучение и ще бъде полезно посещаването на специално училище за обучението от X до Y клас. Тази атестация не означава задължение детето на посещава специалното училище, а посочва само неговото право на това, както и правото му на специална помощ в обикновено училище.
2. документ, който мотивира тази атестация и съдържа психологически, педагогически, социални и медицински данни от проведени изследвания.

ПМСЦ могат само да правят предложения и да дават съвети. Те не могат да принуждават родителите да запишат детето в специално училище. В случай на спор между родителите и децата се произнася районна комисия, която дава второ мнение. Въпреки него обаче родителите запазват правото си на последно решение.

Преминаването от специално в масово училище става по решение на родителите на детето. Обучението в масовото училище става по “интеграционен план” на ученика. Планът се изготвя съвместно от родителите, масовото училище и специалното училище, както и от група от специалисти-съветници от ПМСЦ.

Великобритания

Когато родителите или учителите в детската градина или училището мислят, че се налага специално обучение, те се обръщат към местните служби по образование. Координаторите по специални образователни нужди, които работят в масовите училища, извършват системни наблюдения над всички ученици с цел предотвратяване и навременна интервенция при възникване на затруднения в обучението. Местните служби по образование оценяват възможностите на детето и определят конкретните образователни нужди. Службите имат задължение да получат информирано съгласие от родителите за извършване на оценката, както и за правата им да представляват детето и да предоставят доказателства. Те имат също задължение за нова оценка на нуждата от специално обучение при поискване на такава от родителите или учителите.

Съгласно Закона за специалните образователни нужди и лицата с увреждане, децата, нуждаещи се от специално обучение, получават същото в масовите училища. Изключение от това правило е възможно в случаи на решение на местната служба по образование за обучение в специално училище, което съвпада с желанието на родителите.

Родителите на деца със специални образователни нужди имат право на съдебно обжалване на решенията на местните служби по образование, свързани с отказ от оценка на способностите на детето и диагностициране на вида нужда от специално обучение или на самото решение, определящо вида на нуждата.

Възможна е и жалба при неприлагането от училищата на взетото от службата решение. Отговорна за произнасянето по жалбата е местната служба по образование. В случаи на неудовлетворение от решението на последната, родителите могат да се обърнат към съда.

Дания

Съществува педагогическа и психологическа консултативна служба (ППКС), която определя кога едно дете има нужда от специално обучение. Взимат се становищата на родителите и учителите. Службата изготвя доклад с мотивирано решение, който трябва да бъде доведен до знанието на родителите. ППКС следи за развитието на учениците, които се ползват от специално обучение. Поне веднъж годишно службата решава дали да продължи, промени или преустанови специалното обучение.

Франция

Определянето на специалните образователни нужди се извършва от районните комисии за предучилищно, за начално и средно образование или от държавната комисия по специално образование. Комисиите определят конкретната образователна или терапевтична мярка, съобразно списъка на Световната здравна организация за болестите и разстройствата.

Германия

Първоначално оценка на възможностите на детето се прави от учителя в училище. Той изготвя два пъти годишно доклад за работата и развитието на всеки ученик.

Оценяването на специалната образователна нужда на детето се прави от мултидисциплинарен екип. Оценяването на възможностите може да бъде поискано както от родителите, така и от някоя институция като училището, например. Родителите трябва да бъдат информирани за искането за настаняване на детето им в специално училище. Те могат да откажат настаняването.

Ирландия

Министърът на образованието е отговорен за създаването на помощни служби, както и предоставянето на качествено образование с оглед на потребностите и способностите на децата със специални образователни нужди. Помощните служби предоставят услуги по оценяване на способностите на децата, предоставяне на психологическа помощ и съвети, логопедична и техническа помощ, обучение на децата в ранна възраст, както и транспортни услуги. Училищата са отговорни да сезират помощните служби, когато предполагат, че определено дете се нуждае от специално обучение.

Помощните служби са изградени на районен принцип. В тях взимат участие психолози, социални работници, логопеди, лекари и психотерапевти. Тези служби също предоставят съвети и помощ на родителите в специалните грижи, от които децата се нуждаят.

За превенция и ранно установяване на увреждане на децата се провеждат периодични прегледи на децата.

Исландия

Повечето деца с тежки увреждания се диагностицират в предучилищна възраст от лекарите или техните учители в детската градина. Те изпращат детето на изследвания при специалисти. Пълни изследвания се правят от лекар, психолог,

социален работник, както и физиотерапевт и психотерапевт в Държавния диагностичен център.

В училищата съществуват комитети за закрила на ученика, които се състоят от директора, родители, както лекари и педагози от местните служби. Те могат да разгледат въпроса за изпращането на отделен ученик на пълно изследване от местния диагностичен център и предприемането на специални мерки.

Италия

Диагностицирането на специалната нужда се извършва от районния здравен център, чрез неговата комисия за социалната адаптация на лицата с увреждания. Последната определя нуждата от постоянна или временна педагогическа помощ. Комисията включват лекари, педагози и експерти по социална адаптация на лицата.

Норвегия

Диагностицирането се извършва от районния здравен център съвместно с центъра за образование. Към последните могат да се обръщат учителите, родителите и здравните служби. Преди да проведе изследване на детето, центърът трябва да е получил писменото съгласие на родителите.

Докладът на експертите трябва да посочва защо детето се нуждае от специално обучение и в какво се изразява то. На базата на доклада училището подготвя индивидуален план за обучение на ученика. Докладът на експертите трябва да препоръчва мерките, които трябва да залегнат в индивидуалния план, с цел получаване на еквивалентно на останалите ученици образование. Родителите могат да не се съгласят с индивидуалния план и да го обжалват.

Холандия

Определянето на нуждата от специално обучение се прави от районен педагогически съвет. Той разглежда предложението за оценка на състоянието на детето, направена от училището (учителя съвместно с директора), родителите или помощната служба към училището. Предложението се прави писмено.

Настаняването в специално училище се прави с решение на съвета на специалното училище, в който влизат психолог, лекар, социален работник и училищният директор.

Швеция

В отделните области различни органи определят специалните образователни нужди на децата. Обикновено специалната педагогическа нужда се установява преди започването на училище, тъй като в повечето случаи децата посещават детски градини в предучилищна възраст. Диагностицирането се извършва от педагози след даване на съгласие от родителите. В случай на необходимост може да бъде получена експертна помощ от националната шведска агенция за специално образование.

САЩ

Отделните щати създават свои процедури за диагностициране на специалните образователни нужди. Процедурите са описани в различни тестове, които фокусират

както върху детето, така и върху неговото семейство и съществуващите рискове. За всяко дете със специални нужди се създава индивидуална програма за грижи, в която са включени родителите.

Детето, което е постъпило вече в училище и изпитва проблеми в обучението, първоначално получава допълнителна помощ от учителите си. Съставя се група от масовите учители за работа с конкретното дете. Целта е да се избегне прибягването до тестовете за определяне на специална образователна нужда.

Детето може да бъде подложено и на наблюдение от специалист след получаване на разрешение от неговите родители. Наблюдението се извършва в училищна среда чрез посещение от специалиста на занятията в клас и чрез консултации с учителите. Тази дейност приключва със становище за изследване или препоръки за специална помощ.

Родителите на детето, лекарите или социалните работници могат във всеки момент да поискат детето, което не е започнало училище, да бъде изследвано с оглед установяването на неговите способности и определянето на индивидуален план за задоволяването на специалните му образователни нужди. След започване на училище учителите също могат да поискат изследване. Това става след консултации с родителите и директора на училището. Ако родителите не дадат съгласието си, детето не може да бъде изследвано.

Изследването има за предмет възможностите и средата на развитие на детето. Целта е да бъдат определени причините, природата и характеристиката на нуждата, ако има такава. Диагностицирането има за задача да определи и подходящите дейности в помощ на ученика в училище. Националната академия на науките на САЩ определя следните изисквания по отношение на процедурата на изследването⁶⁰:

Преди детето да бъде изпратено на изследване е необходимо масовите учители да са направили различни опити за помощ, които да са били документирани и завършили неуспешно;

Специалистите, които извършват изследването, трябва използват такива методи за изследване, които валидно да оценяват нуждите на детето. Методите трябва да изхождат от потребностите;

Видът помощ, определяна от специалистите, трябва да води до подобряване на образованието на детето;

Всяка година отговарящите за специалното обучение на детето трябва да извършват преоценка на необходимостта от взетите мерки.

Друго изискване е диагностицирането да бъде извършено на родния език на детето.

Когато изследването на възможностите завършва с решение за нужда от специално образование, се изготвя индивидуален план за обучение на ученика. Той трябва да съдържа⁶¹:

Становище за състоянието на детето в момента;

Поставяне на годишни задачи, които трябва да бъдат постигнати в обучението;

Посочване на вида специална педагогическа помощ и отнасящите се към нея услуги;

Определяне на началото, продължителността и края на прилаганата специална помощ;

⁶⁰ Lambert, N.M. "Perspectives on eligibility for and placement in special education programs" in *Exceptional Children*, no. 56, pp. 297-301, cited by Shea Thomas M. & Bauer Anne Marie, *An Introduction to Special Education*, 2nd Edition, Brown&Benchmark Publ., p. 47.

⁶¹ Federal Register (1977, 121a, 346).

Критериите за определяне на прогреса за постигане на целите на обучението.

3. ОРГАНИЗАЦИЯ НА СПЕЦИАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Австрия

До 1993 година всички деца със специални нужди са били обучавани в специални училища. Специалните училища са с автономна учебна програма, по-малобройни класове, учители със специална квалификация.

След 1993 година масовите училища започват да интегрират децата със специални образователни нужди. Съществуват три модела за интеграция, въпреки че в определен район някой от тях може да липсва поради липса на ученици. Това са:

1. Масови класове с помощни учители-специалисти на пълно работно време;
2. Масови класове с помощни учители-специалисти на почасово работно време;
3. Смесени класове, при които някои от учениците се обучават по някои от предметите от учител-специалист, а по други от обикновен учител, наравно с всички ученици.

В масовите училища се предоставят специални услуги за деца, които имат увреждания (говорни дефекти; поведенчески проблеми; глухота или слепота). Помощта се предоставя както в класните стаи, така и извън тях. Тази помощ може да се изразява както в обучение по адаптирана учебна програма, така и предоставяне на специални материали и средства, медицинска терапия и транспорт в зависимост от нуждите на детето.

В зависимост от определянето на нуждата от специално обучение и финансиране децата се разделят на две категории:

Категория 1: Деца, нуждаещи се от специално обучение, удостоверено от районния педагогически съвет. Те имат право да посещават както специални училища, така и масовите с допълнителна помощ за получаване на основно и начална степен на средно образование.

Категория 2: Деца, нуждаещи се от специално обучение, но без за това да се е произнесъл районен педагогически съвет. Това са деца с физически увреждания, които не им пречат да посещават масовите училища, но се нуждаят от определени условия за това.

Под 3% от учениците посещават специални училища.

Белгия (фламандска част)

Специалното образование е организирано в три форми:

1. Специално образование в пълна форма;
2. Интегрирано специално образование;
3. Специално образование в къщи;

Специалното образование в пълна форма е организирано на три нива: подготвително, основно, средно. Системата на специалните училища е по-гъвкава. Така например съществуват специални подготвителни училища, които са достъпни от 2,5-годишна възраст, като училищното образование може да продължи до 21 години.

Децата със специални образователни нужди имат право на специална индивидуална помощ от учител-специалист. Последният може да обучава децата и в техните домове, когато те са болни.

В зависимост от увреждането децата получават определена помощ. Деца с лека и средна форма на увреждане получават временна помощ за образователно ниво при

посещение на училище. За децата с тежка форма на увреждане (пълна слепота и глухота) помощта е постоянна. Децата със средна и тежка форма на умствена изостаналост все още не могат да се ползват пълноценно от интегрираното образование. Съществуват обаче проекти, които са финансирани от родители на такива деца.

Съществуват четири учебни програми, в зависимост от степента на способност на детето:

Програма 1, позната като “социална адаптация”, е определена за ученици с тежки увреждания, които могат да придобият определено ниво на социална автономия, но са неспособни дори частично да се включат в активния живот.

Програма 2, позната като “социална и професионална адаптация” е определена за деца със средно тежки увреждания, които могат да полагат труд при определени условия.

Програма 3, позната като “професионална адаптация” е за деца, които могат да живеят самостоятелно.

Програма 4, позната като “преход или обучение за квалификация”, наподобява тази в масовите училища, но е адаптирана за индивидуалните нужди на всяко дете.

Интегрираното образование е форма на сътрудничество между масовото и специалното училище. Ученици, които имат удостоверение за право на специално образование, могат да посещават масово училище изцяло или частично с или без допълнителна помощ от специално училище. Децата, които се ползват от интегрираното образование, правят това по индивидуален план за интеграция, съставен от родителите, специалистите-съветници от Педагогическите и медицински центрове. Този план се актуализира всяка година.

Допълнителната помощ зависи от специалните нужди и степента на неспособност. Тя може да бъде временна или постоянна (например за слепи деца). Помощта може да бъде от 2 часа до 4 часа седмично. Учениците могат да заменят някои части от учебната програма на масовите училища с други образователни дейности.

В Белгия съществуват психо-медико-педагогическите центрове (от 1999 г. се наричат центрове за помощ на ученика), които предоставят психологическа, педагогическа, социална и медицинска помощ на учениците в подготвителните, основните и средни училища. Тези центрове са районни, като в тях работят различни специалисти. Центровете работят с училищата, но са независими от тях. Тяхната интервенция може да бъде директна, когато работят с учениците, и индиректна, когато работят за подобряване на учебната среда заедно с учителите и родителите.

Съществуват терапевтични социални служби, както и служби за настаняване. Същите работят с училищата благодарение на специален бюджет за нужди, несвързани с образованието като терапевтични услуги (работа с деца с езикови проблеми и физически увреждания) както и психологическа и социална помощ. Тези услуги се предоставят както в така и извън учебно време. Училището решава да се обърне към специалистите от въпросните служби и включва тяхната намеса в учебния план на всеки ученик.

Всички деца, които не могат да посещават училище за повече от 28 дни, поради болест или злополука, имат право на временно обучение въщи за по два часа на седмица. Тези деца с физически увреждания, които не могат въобще да посещават училище, имат право обучение въщи по 4 часа седмично.

Около 3,4% от всички ученици се обучават в специални училища.

Великобритания

В помощ на учениците със специални образователни нужди работят специални училища, консултанти по специално образование, психолози и екипи от специални учители.

В масовите училища работят координатори по специални образователни нужди, които отговарят за децата със специални образователни нужди; извършват дейностите по индивидуалното планиране; водят индивидуалната работа с децата и съдействат за сътрудничеството с масовите учители при решаване на проблемите, свързани с интегрирането на деца със специални образователни нужди.

Психолозите предоставят безплатна помощ на децата от масовите и специални училища. Персоналът на някои от специалните училища оказва помощ на учителите от масовите училища. В повечето случаи учениците със специални нужди получават помощ в класните стаи на масовите училища или в специални групи, в които работят специални учители, изпратени от местните служби за образование или наети от масовите училища.

Допускат се всякакви алтернативни форми и средства за общуване както в преподаването, така и при оценяването на знанията. Възможно е преподаването на учебното съдържание от по-ранен етап на образованието, независимо от възрастта на ученика. Така например, едно дете със сериозни затруднения в обучението може да бъде обучавано по учебната програма от първите класове в продължение на цялото си училищно обучение. Учебното съдържание и материалът обаче трябва да са съобразени с възрастта и интересите на ученика⁶².

В резултат на направеното всестранното изследване за всяко дете със специални образователни нужди се изготвя индивидуален план за обучение. Той съдържа всички препоръки за обучението и определя областите, където детето има най-голяма нужда от подпомагане. Този план се подновява ежегодно в зависимост от постиженията и неуспехите на учениците. По отношение на децата с тежки, дълбоки и множествени увреждания със затруднения в обучението, предметните програми представят само структура и контекст за учебните дейности за постигането на индивидуалните приоритети. Тези учениците "не се обучават по учебния план, а чрез предмета".

Местните служби по образованието имат задължение да определят и контролират прилагането на мерки с цел достъпа на учениците с увреждания до училищата и свързаните с тях служби. Този достъп е свързан с учебната програма, архитектурната пригоденост на сградите и еднаква информираност на децата с и без увреждания.

Училищата редовно подлежат на инспекции, извършвани от Бюрото за стандарти в образованието. Тези инспекции се извършват въз основа на утвърдени критерии като резултатите се публикуват⁶³.

Забранена е дискриминация на хора с увреждания при прием в училище, по време на самото обучение и при изключване от училище от службите и органите, отговарящи за образованието. Дискриминация е налице, ако заради причина, свързана с уврежданията на едно лице, съществува по-неблагоприятното отношение към него, в сравнение с лица без увреждания, и не е налице основание за това. Жалбите за дискриминация се подават пред съда.

Между 1 и 2% от децата се обучават в сегрегирани специални училища. Специалните училища имат изградени връзки с масовите училища, благодарение на които много ученици посещават класове и в двата вида училища.

⁶² Диана Цокова, Обучение и образование на децата със значителни затруднения, София, 1997, стр. 25.

⁶³ Ibid., стр. 17.

Дания

Специалното образование може да се осъществява по няколко начина:

1. ученикът остава в клас в масово училище и
 - а) получава специално обучение в масовия клас по един или няколко предмета в допълнение на общите занятия, или
 - б) получава специално обучение отделно от масовия клас, което замества участието му в общия образователен процес по един или няколко предмета;
2. ученикът не посещава масов клас, а специален такъв в масовото училище;
3. ученикът посещава специално училище.
4. ученикът е записан или в специално, или в масово училище, но посещава и двете по различни предмети.

Нужда от специално обучение в Дания имат около 80 000 деца или между 12-13% от общия брой на учениците. От тях около 4 000 деца се обучават в специални училища, а около 6 000 – в специални класове в масовите училища. Това прави съответно 1% и 0,7% от учениците.

Германия

От 1975 година децата със специални образователни нужди все повече се интегрират в масовите училища. Възможностите за специално обучение включват следните форми на организация:

Помощ посредством превантивни мерки;

Тези мерки са мултидисциплинарни и се предоставят в началното училище. Специалистите установяват дали съществува риск от появата на специална педагогическа нужда и предоставят съвети на хората, които имат контакт с детето – неговите родители, учители и близки.

Специално обучение в общи занятия;

При тази форма децата със специални образователни нужди посещават масовите училища и класове, като за тях допълнително полагат грижи специални учители и други професионалисти, а в някои случаи социални работници. Специална помощ може да се предоставя в класните стаи по време на занятията или извън училищно време. Помощта може да бъде постоянна или временна.

Специална помощ в специалните училища;

Учениците, чиито нужди не могат да бъдат задоволени от мобилна специална помощ в масовите училища, получават образование или в специални училища или в специални професионални училища.

Специалното училище има задължение да организира и гарантира индивидуална помощ и образование, адаптирано към нуждите на детето. То трябва да осигури необходимата техническа помощ и образователни занятия. Могат да бъдат използвани услуги като терапия, грижи и социална помощ, предоставяни от външни служби. Специалните училища се различават по своята насоченост и образователни нива. Те

целят подпомагане на общото развитие на учениците с цел включването им в масови училища.

Специалните училища са разделени по медицински критерии:

- Училища за деца с трудности в обучението;
- Училища за глухи деца;
- Училища за деца със слухови затруднения;
- Училища за слепи деца;
- Училища за деца със зрителни затруднения;
- Училища за деца с говорни дефекти;
- Училища за деца с физически увреждания;
- Училища за деца с психически увреждания;
- Училища за деца с поведенчески проблеми;
- Училища в болници за деца, настанени продължително време в тях.

Съвместна специална помощ в обучението

Много масови и специални училища установяват тесни педагогически връзки. Те предлагат възможности за съвместни дейности за своите възпитаници. Това се прави с цел разширяването на полето на училищния живот. От друга страна, по този начин се увеличават потенциалните възможности за преместването на ученици от специалните в масовите училища.

Специално обучение в специални групи

Специалните групи са интердисциплинарни и изградени на районен принцип. Идеята е те да бъдат възможно най-близо до домовете на децата, които ще ползват услугите им. Последните целят превенция, интеграция и сътрудничество както с децата, така и с техните родители и учители.

Специално обучение в професионален център

Подготовката за придобиване на професия от страна на децата с увреждания изисква оказване на специална помощ и в центровете за придобиването на квалификация.

Ирландия

Децата със специални образователни нужди се обучават в масовите училища. Последните трябва имат програма за прием и обучение на деца със специални образователни нужди. Тази програма трябва до посочва мерките, които училището е взело, за да гарантира равния достъп и участието на всички деца в процеса на образование. Програмата трябва да бъде обявявана в началото на годината. Министърът може да приема наредби, отнасящи се до предоставянето на условия на учениците със специални нужди за обучение в масовите училища.

Около 0,9% от всички ученици се обучават в специални училища, които са разделени в зависимост от специалните образователни нужди на децата.

Исландия

Децата със специални образователни нужди са обучавани съгласно масовата учебна програма. Специалното обучение може да бъде предоставено чрез:

1. Специална помощ в масовите класове в масовото училище;
2. Специална помощ в или извън специална група (клас) извън масовото училище, което ученикът посещава;
3. В специален клас в масово училище;
4. В клас в специално училище;

5. На друго място, ако така е по-подходящо, например институция, вкъщи или болница.

Съществуват дневни центрове за деца с увреждания, които предоставят обучение и помощ в подготовката на уроците за училище.

В предучилищна възраст всички деца се обучават съвместно. Специални класове в масовите училища включват между 4 и 6 ученика. В някои от часовете децата се обучават съвместно с децата от масовите класове. За децата със специални образователни нужди са предвидени повече учебни часове. Те могат да записват уроците и да избират преподаватели по свои избор. Предвиден е също по-гъвкав график за изпити, помощ при писането и четенето, както и алтернативна форма на изпитване, като избор на верния отговор от няколко предложения, по-кратки писмени отговори или устни изпити вместо продължителните писмени такива.

Учебната програма за специалното обучение предвижда обучение по информационни технологии и компютри. Компютрите могат значително да улеснят интегрирането на децата с увреждане в обществото, както и при намирането на работа след завършване на образованието.

В училищна възраст децата със специални образователни нужди могат да посещават и специални училища. Никое от специалните училища не предоставя пансион.

Италия

В Италия съществува интегрирано образование за децата със специални образователни нужди. Същите посещават само масовите училища, тъй като от 1977 година в Италия са затворени всички специални училища. Няколко от бившите специални училища за слепи и глухи деца днес се използват като ресурсни центрове за демонстративни курсове в помощ на учителите, които работят с деца със специални нужди. В същите места се провеждат и курсове за професии, които традиционно биват упражняват от слепи лица като масаж, оператор на телефонна централа, плетене на кошници и др.

Училищата са задължени да премахнат бариерите за обучение в тях на деца с увреждания, както и да предоставят допълнителни възможности за обучение. Техническото и педагогическо оборудване трябва да е съобразено с нуждите на учениците във връзка с функционалните или сензорни ограничения на децата. Към училищата съществуват специализирани центрове за педагогическа консултация в помощ на децата и родители им.

Основна форма на специалното обучение в Италия е участието на специален учител в класовете в помощ на учениците. Тези учители са отговорни за подготовката на учениците със специални нужди наравно с основния учител. Един специален учител се грижи най-много за 4 ученика. За целите на обучението тези учители могат да поискат допълнителна стая за работа в извънкласно време с учениците. За всеки един от учениците се изготвя индивидуален учебен план, съгласуван със здравните и социални служби. Този план цели не само образованието на детето, но и неговата рехабилитация и социална адаптация.

Периодично се прави оценка на развитието на детето и нуждата от промяна на плана. Учителите извършват оценка на наученото от учениците всеки на 3-4 месеца и в края на годината в зависимост от потенциала на децата. Допълнително се предоставя повече време на учениците за подготовка или може да се премине от писмена в устна форма на изпит или обратно, както и възможност да използват помощни средства.

Преминаването в по-горен клас се извършва на основата на постигнатото по изпълнението на учебния план на ученика. Същият може да премине в по-горен клас и

без постигнати добри резултати, ако връзката с останалите ученици от този клас е особено благоприятна за неговото развитие. Възможно е също повтаряне на класа или промяна на програмата.

В края на всеки цикъл на обучение детето със специални нужди получава диплом като другите деца. В диплома не се правят никакви отбелязвания за особеното състояние на децата.

Класове се създават и в рехабилитационните центрове и болниците, където се намират децата за повече от 30 дни. Общината сключва договори с местните училища и здравни служби за осъществяването на програми за подготовката и прилагането на образователни и рехабилитационни проекти и предоставянето на необходимите услуги.

Под 1% от учениците се обучават в специални училища.

Норвегия

Децата със специални образователни нужди, които са около 6,5% от всички деца, се обучават в масовите училища. Те могат да посещават масовите класове, специални класове или по отношение на тях се прилага най-често смесено обучение в масови и специални класове в зависимост от изучаваните предмети.

До 1992 г. в Норвегия е имало 40 специални училища. Сега те са 20. В тях се обучават под 1% от всички ученици в Норвегия. Другите двадесет са преобразувани в ресурсни центрове за деца с увреждания, които целят даването на консултации и съвети на родителите, учениците и техните учители.

Франция

Системата за специално обучение се състои от четири сектора:

Сектор на училищната адаптация и интеграция

Този сектор е съставен от структури на Министерството на народното образование. Той е изграден от две структури:

А) системи за превенция

Тези системи работят с първо образователно ниво (предучилищна образование и начално училище). Целта на тези системи е превенция на образователните затруднения, които някои ученици срещат в масовите училища.

Б) помощни системи

Помощните системи имат за цел работа с деца, които не могат да посещават масовите училища въобще или през повечето време. Те се състоят от няколко нива:

Първо ниво включва специалните класове. Тези класове, които съществуват в масовите училища, са организирани по вид затруднения: умствени, слухови, зрителни, моторни.

Второ ниво са специалните училища, които са останали до този момент. В тях се обучават минимален брой ученици.

Сектор на средното образование

В този сектор децата със специални образователни нужди се обучават за придобиването на професионални умения. Това става чрез адаптирани общообразователни и професионални класове в масовите училища или в районни институции за адаптирано образование. Последните предоставят възможности за живеене на територията на училището.

Медицинско образователен сектор

Този сектор е под ръководството на Министерството на социалните грижи, но образованието продължава да бъде под контрола на Министерството на образованието. Секторът се отнася за деца, които поради здравословни проблеми не посещават училище. Този сектор се състои от две структури. Първата се занимава с деца, които са в болнични заведения. Втората структура е свързана с предоставянето на помощ в домашни условия.

Социално образователен сектор

Секторът е под ръководството на Министерството на социалните грижи. То играе двойна роля: социална защита на децата, които временно са лишени от семейство и образование. Тази задача се осъществява от социалните служби.

Образователната система за деца със специални образователни нужди предоставя услуги на близо 2,5% от децата в училищна възраст във Франция.

Швеция

Родителите избират училището, където детето им ще бъде обучавано. Училището има задължение да отговори на нуждите на детето и да го обучава съобразно националния учебен план. Ако детето има нужда от специална помощ, училището трябва да докаже това по ясен начин.

Ако детето със специални нужди се обучава в масово училище, то има право на помощ. Помощта може да се изрази в следното:

- Съставяне на индивидуален план на обучение;
- Консултация на основния учител от специалист за методите на обучение спрямо ученика със специални нужди;
- Включване в обучението на специален учител, който работи съвместно с основния учител;
- Обучение по адаптирани учебни помагала;
- Обучение извън класа за определен период под наблюдението на специален учител;
- Участие на помощник на ученика по време на занятията в клас;
- Съвместно обучение с деца със същата специална педагогическа нужда;
- Включване в обучението на общински центрове за помощ на лицата с увреждания;
- Включване на съветник от Националната агенция за специално обучение в помощ на центрове за помощ на лицата с увреждания.

Съществува също така обучение в болнични заведения, в които са настанени деца за по-продължително време.

От 1994 г. всички деца в Швеция учат по един и същ учебен план.

В зависимост от специалните образователни нужди, учениците се обучават по различни учебни програми. В учебния план са застъпени пет области: комуникация и социална интеграция, възприятие на действителността, запознаване с външния свят, всекидневни дейности и творчество.

Задължителното обучение за учениците, които не могат да посещават масовото училище, включва деветгодишен курс на обучение от 7 до 16 години. По избор е възможно удължаване на обучението с още една година.

Независимо от учебната програма, всички децата получават диплом след завършване на курса на обучение. За децата, които се обучават по специална учебна

програма, не е задължително да се проведе общ изпит на края на годината или да поставят оценки в 8-ми, 9-ти и 10-ти клас. Оценките трябва да отразяват наученото от ученика по отношение на поставените цели за съответната учебна програма. Оценките са две: "издържал" или "неиздържал".

Бившите държавни специални училища за деца със сензорни увреждания и деца с интелектуална недостатъчност днес са ресурсни центрове. Те предоставят помощ на децата от предучилищна възраст, както и на ученици със специални нужди. Центровете дават също консултации на семействата и учителите на деца със специални образователни нужди. Освен това те извършват оценка на способностите на децата, диагностицират нуждата от специално обучение, организират обучителни курсове за родители и учители и се занимават с изследователска дейност.

След реформата през 2001 г. в Швеция съществуват само национални специални училища за ученици с увреден слух и училища за деца с интелектуални увреждания.

САЩ

Образователната политика е изградена върху идеята, че е необходимо приспособяване на училищата към нуждите на учениците. Това означава преобразуване на организацията на всяко отделно училище с оглед на интеграцията на всеки ученик. Целта на образованието е осигуряване на възможности за активно участие на всяко дете в обществото. Отговорни за образованието на децата със специални образователни нужди са училищните райони (school districts).

Всеки ученик със специални образователни нужди се обучава по индивидуална образователна програма. Програмата се одобрява от родителите и учителите. Тя трябва да се прилага в среда, която най-минимално ограничава възможностите за участие на учениците с увреждания. Съществува възможност за съдебно разглеждане на твърдения за дискриминация при проверката на знанията. Съдебна отговорност може да бъде потърсена и при разкриване на тайна, отнасяща се до личния живот на личността.

Училищните райони са отговорни за безплатното и подходящо публично образование. Терминът подходящо (appropriate) е много спорен. Първоинстанционните съдилища считат, че районите са задължени за увеличат в максимална степен потенциала на всеки ученик с увреждания съотнесено с възможностите на учениците без увреждания. През 1984 г. в делото Роули (Hendrick-Hudson School District v. Rowley), Върховният съд на САЩ постановява, че районните училища изпълняват своето задължение, ако предоставят индивидуално обучение и услуги, от които логично може да се очаква, че ще допринесат за образованието на детето, и едновременно с това са спазени всички процесуални изисквания на закона за създаването на индивидуалната образователна програма.

След 1990 г. се създават служби, отговорни за подготовката за интегрирането на детето с увреждания след завършване на училище. Те имат за цел осигуряването на подготовката на децата извън училище, придобиване на професия и започване на работа, независим и самостоятелен живот. При навършване на 16 години на детето с увреждания се създава индивидуален план за прехода му към живот извън училищната среда от службите за прехода. Защитата на личния живот забранява разкриването на информация за индивидуалния план.

Децата със специални образователни нужди трябва да бъдат обучавани в масовите училища. Наставянването на деца в специални класове, отделни училища или отделянето на детето от обикновената среда е възможно само ако "природата или сериозността на увреждането е такава, че обучението в масовите класове с използване

на допълнителна помощ и средства не може да бъде постигнато в задоволителна степен”⁶⁴.

Учениците със специални образователни нужди могат да получат:

1. Обучение в масовите класове
 - без допълнителна помощ в обучението, но с медицинска или консултантска помощ;
 - с допълнителна помощ в обучението от специален учител;
2. Смесено обучение – една част в масови класове, една в специални;
3. Обучение в специални класове;
4. Обучение в специални училища;
5. Обучение в домашна среда.

V. ПРЕПОРЪКИ ЗА ГАРАНТИРАНЕ НА ПРАВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ НА ДЕЦАТА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ НУЖДИ

1. ЗНП трябва да даде легално определение на термина “специални образователни нужди”.
2. Правото на децата със специални образователни нужди на обучение в масови училища трябва да бъде изрично формулирано в ЗНП.
3. Изрично трябва да бъде формулирано правото на избор на родителите за даването на образование на техните деца със специални образователни нужди в масовите училища. Това право на избор трябва да се отнася и до избора училището, индивидуалната образователна програма и преподавателите.
4. Родителите трябва да имат право да обжалват отказите на директорите да запишат и осигурят образование на техните деца със специални образователни нужди в масови училища. В случай на неудовлетворение те трябва да могат да се обръщат с жалба и пред съда.
5. Едно министерство трябва да е отговорно за образованието на децата със специални нужди. По този начин ще може да се следва един и същ подход на интеграция и едни и същи хора ще отговарят за нейното реализиране. От друга страна, ще бъде по-лесно упражняването на контрол върху образованието.
6. Отговорността за специалното образование трябва да бъде децентрализирана. Това ще бъде в съответствие с Декларацията и Рамката за осъществяване на обучението на деца със специални образователни нужди от Саламанка. Практиката на мнозинството от европейските държави показва, че интеграцията в образованието е по-успешна, когато за нея отговарят финансово общините.
7. Отделните масови училища трябва да получават допълнително финансиране от държавата и общините съобразно броя на обучаваните в тях ученици със специални образователни нужди.
8. Правото на образование на децата със специални образователни нужди може да бъде гарантирано чрез осигуряване на обучение в:

⁶⁴ Ibid 60, FR 121.550.

- масови училища;
 - специални училища;
 - обучение по домовете от учители от специални училища в случаи на тежки увреждания.
9. Специалното образование може да се осъществява по няколко начина:
1. ученикът остава в клас в масово училище и
 - а) получава специално обучение в масовия клас по един или няколко предмета в допълнение на общите занятия, или
 - б) получава специално обучение отделно от масовия клас по един или няколко предмета;
 2. ученикът посещава специален клас в масовото училище;
 3. ученикът посещава специално училище;
 4. ученикът е записан или в специално, или в масово училище, но посещава и двете по различни предмети;
 5. ученикът получава обучение в домашни условия няколко часа седмично.
10. Държавата трябва да бъде отговорна за приемането на национална политика за интеграция, утвърждаване на учебни изисквания и програми, но общините трябва да могат да адаптират политиката на интеграция съобразно с местните условия.
11. Децата в заведенията на МТСГ трябва да бъдат включени в системата на народна просвета.
12. Акцент в специалното образование трябва да бъде адаптирането на масовите училища към нуждите на децата както архитектурно, така и педагогически чрез индивидуални учебни програми.
13. Всяко дете със специална образователна нужда трябва да се обучава по индивидуална учебна програма, която да отразяват конкретните нужди на детето, целите, които трябва да постигне и начините за постигането им. Програмата трябва да има срок. Оценяването на учениците със специални нужди трябва да бъде на основата на прогреса, постигнат при изпълнението на програмата. Практиката на европейските държави показва успешно прилагане на индивидуалните учебни програми в масовите училища.
14. Масовите училища трябва да изготвят и обявяват преди началото на учебната година своя програма за интеграция на деца със специални образователни нужди. В програмата трябва да бъдат посочени мерките, които училището е взело за гарантирането на равния достъп и участие на всички деца в процеса на образование.
15. В масовите училища трябва да бъдат назначавани специални педагози за работа с децата със специални образователни нужди. При закриване на специалните училища трябва да бъде гарантирано преназначаването на специалните педагози в масовите училища, за да не се чувстват същите заплашени от процесите на интеграция.
16. Специалните училища трябва да имат роля на ресурсни центрове за допълнително обучение на преподавателите и експериментиране на нови програми и методи на работа. Преподавателите от тези училища успешно могат допълнително да подпомагат масовите училища със съвети и консултации.

17. Необходимо е установяване само на една процедура за диагностициране на специалната педагогическа нужда.
18. Диагностицирането на специалната образователна нужда не трябва да бъде свързана с медицински критерии, а с трудностите/невъзможността на масовите училища да допринасят за оптималното развитие на учениците.
19. Диагностицирането на специална нужда не трябва обезателно да води до насочване към специално училище, а към препоръки за изготвяне на индивидуална образователна програма за конкретния ученик в масовото училище.
20. Участието на специални педагози в тази процедура трябва да е задължително, за разлика от участието на лекари. Последните трябва да дават мнение само за медицинското състояние на детето.
21. Трябва да бъдат гарантирани следните права на родителите в процедурите по диагностициране:
 - право на информирано съгласие за извършването на оценка на специалните педагогически нужди на децата им;
 - право на участие в процедурите за даване на оценка като представители на децата;
 - право на предоставяне на доказателства, включително да представят независима експертиза;
 - право да искат изследването да бъде проведено с помощта на превод на майчиния език на детето (това е особено необходимо, когато децата не владеят добре български език, като деца от ромското и турски малцинства, например).
22. Оценката трябва да важи за максимален срок от една година, след което, при необходимост, трябва да бъде провеждано ново диагностициране на образователната нужда.
23. Министерството на образованието трябва да следи образованието на децата със специални образователни нужди като събира информация за техния брой, постигнатия от тях прогрес в образованието и нуждите от нови подходи в обучението им.
24. Общините трябва да осигурят транспортирането на учениците със специални нужди от домовете до училищата и обратно.
25. Необходимо е установяването на тесни връзки между специалните и масовите училища в населените места с цел осъществяване на съвместни интегрирани програми, които да включват деца от двата вида училища. Тези ще подпомогнат социалната адаптация на децата и ще увеличат възможността за преместване на ученици в масовите училища.

адвокат
Български хелзинкски комитет